Saulius AMBRAZAS

LIETUVIŲ KALBOS DEMINUTYVŲ DARYBOS RAIDA

Lietuvių kalba, kaip ir apskritai baltų kalbos, garsėja deminutyvų (mažybinių daiktavardžių) gausumu ir įvairumu. Daugelis šiai kategorijai priklausančių darybos tipų turi atitikmenų kitose giminiškose kalbose. Antra vertus, baltų kalbose ir tarmėse jie paplitę nevienodai. Tie skirtumai dažnai esti seni, paveldėti iš tolimos praeities. Mat deminutyvų daryba indoeuropiečių kalbų dialektuose nuo seno labai skyrėsi.

Dauguma lietuvių kalbos deminutyvų darybos afiksų yra kilę iš determinatyvų *-k-, *-l-, *-g'-, *-s-, *-t-, kita dalis atėjo iš būdvardžių, ypatybės turėtojų, veikėjų pavadinimų, vienas kitas jų paskolintas iš slavų kalbų.

Vediniai su determinatyvu *-k-

-ikas, -ika, -ikė

Lietuvių kalboje deminutyvų su priesaga *-ikas* tėra tik likučių. Antai J. Gerulis ir Ch.S. Stangas (1933, 25) užrašė du šio tipo vedinius iš Mažosios Lietuvos žvejų tarmės: *puodìkas* "puodukas", *staldìkas* "mažos arklidės". Mažosios Lietuvos žodynuose randame dar vedinius *brolìkas* "brolio sūnus" B 295; N; [K] ("pusbrolis" V.Kudir – LKŽ I[2] 769), *karalìkas* "paukščių karalius, nykštukas" B 944; R; N; K II 367, *stirnìkas* "stirninas" N, [K], *žandìkas* "žandelis" N, plg. dar *tarnìkas* "tarnas" DP 160_{32}.

F. Nesselmanno žodyne užfiksuotas deminutyvas *karvìka* "karvelė" su priesaga *-ika*.

Dabar tarmėse deminutyvai su *-ikas* taip pat labai reti, pvz.: *bernìkas* "pusbernis" Vlk (LKŽ I[2] 769), *galìkas* "menkas galelis" M1 (III 66), *šmotìkas* "gabalėlis" Žr; RtŽ (XV 105), *šunìkas* "bjaurus, piktas šuo" Pln; "šunsnukis, niekšas" J; K1 (XV 361). Zietelos tarmėje užfiksuota vedinių su sudurtine priesaga *-ik-utas*, pvz.: *bernikùtas* "berniukėlis", *paršikùtas* "paršiukėlis" (Vidugiris, 1969, 151).

Kadaise vakarinėje Lietuvos dalyje deminutyvai su *-ikas* galėjo būti ir labiau paplitę. Tai rodo priesagos *-ikas* paradigminis variantas *-ikė*. Su juo nemažoje žemaičių tarmės dalyje ir kai kuriose vakarų aukštaičių šnektose deminutyvai daromi gana dažnai, pvz.: *katìkė* "katytė", *mergìkė* "mergytė", *lazdìkė* "lazdelė" (LKA III žemėl. Nr. 116, p. 131). Šio tipo vedinių yra ir J. Rėzos dainyne (žr. lentelę).

Latvių kalboje deminutyvai su *-iko- taip pat reti. Jų pasitaiko tik kai

kuriose vakarinėse tarmėse, pvz.: *pusika* "puselė", *aũniķis* "mažas avinėlis", *ganiķis* "mažas piemenėlis" (DL 297–298, 300–305).

Antra vertus, prūsų kalbos tekstuose vediniai su *-*iko*- vyrauja tarp visų deminutyvų: acc. sing. *gannikan* "moterėlę" (Frewlein) III 105_{25}, *madlikan* "maldelę" (Gebetlein) 79_{10}, nom. sing. *malnijkix* "vaikelis" (Kindlein) 113_6, *stūndix* "valandėlė" (Stůndlein) 56_9, acc. sing. *vijrikan* "vyrelį" (Menlein) 105_{24}.

Deminutyvinę reikšmę kadaise galėjo turėti ir vediniai *gunsix* "gumbas (nuo sumušimo)" (Bule) E 162 (plg. lie. *gūžis* PKEŽ I 422–423 su lit.), *geytko*, t.y. *geytiko* "duona" (Brot) GrG 12 (plg. *geits* "duona" (Brodt) III 53_9 – PKEŽ I 342–344), *instixs* "nykštys" (Dume) E 114 (plg. s.lie. *inkštis* BB 2 Moz 29,20; Teis 1,6, la. *îkstis* "nykštys", žr. Eckert, 1974, 232; 1983, 83), *kuliks* "kapšiukas, maišelis" (Bůtel) E 487 (plg. lie. *kulikas, kulis*, la. *kule* "t. p." PKEŽ II 299–301) ir galbūt *menig* "mėnulis" (Monde) E 8, V. Mažiulio (1981, 288) atstatomas **meniks* ir laikomas deminutyvu, padarytu iš ide. **mēnes*-, plg. lie. *mėnùkas* "mėnulis" Prn; Gs; Ktč (LKŽ VII 20) : *mẽnuo*.

Taigi deminutyvai su *-*iko*- (< *i* + *-*ko*-) buvo, matyt, būdingiausi vakarų baltų kalbų dialektams, kurie nuo seno buvo veikiami slavų kalbų.

Šio tipo vediniai labai paplitę slavų (**Бошкович**, 1984, 206–245) ir, rodos, tocharų (**Иванов**, 1958) kalbose. Jų dar randama sen. graikų, indoiranėnų ir kitose kalbose (Chantraine, 1933, 385–386; 1966; Wackernagel, Debrunner, 1954, 311–318 ir lit.).

-eika

Priesaga *-*iko*- turi apofoninį variantą *-*eiko*-. Su juo iš pradžių irgi buvo daromi deminutyvai, plg. *živeikà* "žuvelė" Zt (Būga, 1959, 140). Dabar priesagą *-*eiko*- dažniausiai randame įvairiuose baltų kalbų tikriniuose varduose (DaiktvDrR 139 ir lit.).

-ykas(-a)

Zietelos tarmėje paplitę deminutyvai su priesaga *-yka*, pvz.: *sesýka* "sesutė", *ausýka* "ausytė", *kalýka* "kalytė" ir t.t. Pasitaiko ir vyriškosios giminės vedinių su *-ykas*, pvz.: *liežuvýkas* "liežuvėlis", *brolýkas* "brolelis" (Vidugiris, 1969, 149–150). Šio tipo vedinių yra ir kai kuriose kitose pietinėse tarmėse, pvz.: *sáulyka* "saulė" Arm; Žrm; "saulėkaita" Rod (LKŽ XII 200). Vedinys *brolykas* reikšme "brolio sūnus" užfiksuotas Mažosios Lietuvos žodyne Lexicon Lithuanicum (401). Deminutyvinės prigimties gali būti ir vedinys *dalỹkas*, kuris senuosiuose raštuose yra išlaikęs senesnę reikšmę "dalis".

Vediniai *brolýkas* (plg. dar vietovardį *Brotỹkai* "Mósėdžio valsčiaus kaimas" ŽD 131) ir *dalỹkas* turi atitikmenų prūsų kalboje: nom. pl. *bratīkai* "broliai" (Brůder) III 89_5, *dellijks* "dalis" (Artickel) 39_{16}, acc. sing. *dellīkans* (Stůck) 65_8.

Latvių kalboje randame du vedinius su priesaga *-īca/-īce*: *mātīca/matīce* "uošvė", *masīca/masīce* "vyro sesuo; sesers duktė" (DL 298–300).

Slavų (ypač rytų ir vakarų) kalbose deminutyvai su *-ikъ* yra produktyvūs (**Бошкович**, 1984, 229–231). Kai kurie šio tipo vediniai rekonstruojami praslavų kalbai, plg. lie. *brolýkas*, pr. *bratīkai* ir sl. **brat(r)ikъ* (Sławski, 1974, 91; **Мартынов**, 1973, 27).

Gali būti, kad priesaga **-īko-* į baltų kalbas pateko iš slavų kalbų, kur kadaise buvo paplitę *ī* kamieno daiktavardžiai, vėliau išplėsti priesaga **-ko-* (aut., 1991, 29–30 ir lit.).

-(i)ukas(-ė), -(i)uka

Deminutyvai su šia priesaga dabar yra paplitę beveik visame lietuvių kalbos plote, išskyrus tik pačią šiaurinę žemaičių tarmės dalį (LKA III žemėl. Nr. 116, p. 130–131). Tačiau peržiūrėtuose XVI–XVII a. raštuose šio tipo vedinių visai nepavyko rasti, išskyrus ne visai aiškų *eʒerukai* (Kreße) Lex 56. Reti jie ir XIX a. pradžioje L. Rėzos parengtame lietuvių liaudies dainų rinkinyje (žr. lentelę) bei S. Daukanto raštuose (Subačius, 1993, 152–153). Matyt, ne visose lietuvių kalbos tarmėse šio tipo vediniai buvo paplitę nuo senovės.

Latvių kalboje vediniai su **-uko-* produktyvūs tik dalyje rytinių tarmių, pvz.: *sunuks* "šuniukas", *dēluks* "sūnelis", *bērnuks* "vaikelis" (DL 276–286, žemėl. Nr. 3).

Prūsų kalboje priesagą **-uko-* turi vedinys *wosux* "ožys" (Bok) E 675 (plg. lie. *ož(i)ùkas*), praradęs deminutyvinę reikšmę.

Slavų kalbose deminutyvai su **-uko-* nėra aiškiai atsiskyrę nuo kitų vedinių su **-ko-*, plg. **domъkъ* "namelis", **synъkъ* "sūnelis" (Belić, 1901, 137; Sławski, 1974, 93–94; Vaillant, 1974, 352–355).

Atitinkami sen. indų kalbos vediniai, padaryti iš *u* kamieno vardažodžių (pvz.: *śiśukaḥ* "vaikelis" : *śiśuṣ* "vaikas"), skiriami prie vedinių su priesaga **-ko-*, su kuria čia dažnai daromi deminutyvai iš įvairių kamienų (Edgerton, 1911; Wackernagel, Debrunner, 1954, 515–540 ir lit.).

Taigi **-uko-* (< *u* + **-ko-*) galėjo tapti atskira priesaga baltų kalbų dirvoje. Deminutyvų su **-uko-* paplitimo židiniu laikytina rytų ir vidurio Lietuva, kur labai daug vandenvardžių su **-uko-* (plg. Vanagas, 1970, 193–194, 418).

Kadaise lietuvių kalboje greta vedinių su *-ukė* būta moteriškosios giminės deminutyvų su senesne priesaga *-uka*. Tai rodo vedinys *varnuka* "jauna varna" N, iš dalies *antuka* "giesmininkų šeimos paukštis" MŽ; B; N; [K] (plg. sl. **ǫtъka* "antis"). Be to, kai kuriose tarmėse pastebėta maloninių mergaičių vardų su *-(i)uka*, pvz.: *Mar(i)ukà, Onukà* (Būga, 1958, 270; Senkus, 1972, 154). Jų užfiksuota jau J. Čiuldos (35) gramatikoje. Deminutyvų su *-uka* yra ir latvių kalbos tarmėse, pvz.: *kuļuka* "maišelis", *Annuka* (DL 286–287).

-uikas(-a)

Vilniaus krašto lietuvių tarmėse pastebėta deminutyvų su priesaga *-uikas, -a*, pvz.: *akmuikas, vanduikas, akmuika, sesuika, skyluika*. P. Skardžius

(1937, 131–132) mano, kad ši priesaga atsiradusi dėl priesagų *-ukas* ir *-ykas* mišimo (plg. dar Vidugiris, 1969, 149–150).

-iokas, -iokė

Lietuvių kalbos rytų ir pietų aukštaičių tarmėse dažni deminutyvai su priesaga *-iokas* daugiausia žymi vidutinio dydžio daiktus, asmenis, gyvūnus, pvz.: *berniõkas, ančiõkas, akmeniõkas* (ŽD 133–134; DaiktvDr 279–280). Vienas kitas šio tipo vedinys pasitaiko ir vakarinėje Lietuvos dalyje. Antai iš vad. kapsų ir zanavykų tarmių J. Senkus (1972, 152) užrašė vedinį *paršiõkas* "vidutinis paršas".

Latvių kalbos rytinėse tarmėse taip pat yra atitinkamos priesagos *-āks* vedinių, plg. lie. *berniõkas* ir la. *berņāks*, lie. *kumeliõkas* ir la. *kumeļāks*. Tačiau jie retesni negu lietuvių kalbos rytų aukštaičių tarmėje (DL 289–294).

Slavų kalbose paliudyti priesagos **-(i)āko-* deminutyvai (lenk. *koćiak* "kačiokas", gud. *коняк* "blogas arklys", ček. *synák* "sūnelis", žr. Brugmann, 1906, 501; Gāters, 1955, 47) yra palyginti nauji. Antai lenkų kalboje jie atsirado tik XVII a., nykstant seniesiems vediniams su *-ę* (Rospond, 1979, 185). Šiaip slavų kalbose su priesaga **-āko-* nuo seno paprastai buvo daromi ypatybės turėtojų ir veikėjų pavadinimai (Vaillant, 1974, 326–329).

Kitose indoeuropiečių kalbose senaisiais jų raidos laikotarpiais su priesaga **-āko-* buvo daromi būdvardžiai, kai kur – ypatybės turėtojų pavadinimai (Brugmann, 1906, 498–500).

Tad galimas daiktas, jog deminutyvus su priesaga **-āko-* (< *ā* + **-ko-*) imta daryti prabaltų kalboje, pirmiausia jos rytiniuose dialektuose.

Lietuvių kalbos tarmėse pastebėtas vienas kitas deminutyvas su priesagos *-iokas* variantu *-iokė*, pvz.: *mergiõkė* "maža mergaitė" Grv; "paauglė" Šts (LKŽ VIII 29), *mergaičiõkė* "nedidelė mergaitė" Šr (VIII 24), *rupūžiõkė* "niekai vaikas ar gyvulys" (Senkus, 1972, 152).

-ėkas(-a), -ėkė

Lietuvių kalbos deminutyvai su priesaga *-ėkas, -a* vartojami tik kai kuriose aukštaičių tarmėse (ŽD 126; DaiktvDr 283) ir turi menkumo, rečiau mažumo, malonumo reikšmes, pvz.: *arklẽkas* "menkas arklys" Arm; Dv (LKŽ I[2] 302), *bernẽkas* "vaikas, vaikinas, berniukas" Ob; Asv; Bn; Arm; Lz; "vaikėzas" Rdš; Nmn (I[2] 768), *koštuvẽkas* "prastas nedidelis koštuvas" Arm (VI 382), *krūmẽkai* "prasti krūmai" Ob; Kp (VI 698), *kumelẽkas* "paaugęs kumelys" Dv; Rdm (VI 867–868), *laukẽkas* "menkas laukas" Dv (VII 179), *meitelẽkas* "meiteliokas" Krsn (VII 1019), *motinėkà* "motinėlė" Rod (VIII 369), *paršẽkas* "paršiukas" Rdm; Vs; Drsk; Rod; Lz; Mrj; Švnč; Dv (IX 430; LŽ 185), *ponẽkas* "ponas (menk. r.)" Kp (X 427), *sáulėka* "saulelė" Bn; Rod; Pls (XII 196), *šunẽkas* "šuniukas" Rod; Pls; Dv; "mažas netikęs šuo" Ob (XV 357), *žydelẽkas* "žydelis (menk.r.)" Ob (LKŽK).

Latvių kalbos tarmėse (ypač Latgaloje) deminutyvai su *-ēks* yra labiau

paplitę negu atitinkami vediniai su *-āks* (DL 295–296). Tad lietuvių ir latvių kalbos čia ryškiai skiriasi. Tačiau vienas kitas vedinys su **-ēko-* (< *ē* + **-ko-*) yra bendras lietuvių ir latvių kalboms, plg. lie. *bernẽkas* ir la. *bę̃rņę̃ks* "vaikelis", lie. *šunẽkas* ir la. *suņę̃ks* "prastas šuo".

Šio tipo vediniai irgi, matyt, atsirado prabaltų kalboje.

Vedinys *karvẽkė* "prasta karvė" Pls (LKŽ V 355) turi naujesnę priesagą *-ėkė*.

-aka, -ekas(-a), -ek-šis(-ė)

F. Nesselmanno žodyne užfiksuotas vedinys *kalvaka* "kalvelė" su priesaga *-aka*.

Latvių kalbos tarmėse ir tautosakoje pastebėtas vienas kitas deminutyvas su panašia priesaga *-aks*, pvz.: *suņaks, teļaks* "grubus, žiaurus žmogus (priežodžiuose)" (DL 124).

Lietuvių kalbos pietų aukštaičių tarmėje deminutyvai kartais daromi su išplėsta priesaga *-ek-šis, -ė*, (plg.p. 141–142) pvz.: *bernèkšis* "prastas bernas", *kirvèkšis* "prastas kirvis", *žmonèkšė* "ne kokia žmona" (DaiktvDr 285; Grinaveckis, 1991, 230). Atitinkamą neišplėstą priesagą *-ekas, -a* turi vedinys *lydẽkas, lydekà* (plg. la. *lîdęka, lîdaka, lîdaks* "lydeka" ME II 477, lie. *lydỹs*), plg. dar lie. *melek-ẽlis* "atauga užpakalinėje gomurio dalyje, liežuvėlis" ir la. *mèle* (ME II 613–614).

Deminutyvų su priesaga **-oko-/-eko-* (< *o/e* + **-ko-*) randama ir kai kuriose kitose giminiškose kalbose, pvz.: s.ind. *aśvakaḥ* "arkliukas", gr. *μεῖραξ* "mergina" (Gāters, 1955, 48).

Aptarti duomenys leidžia manyti, kad prabaltų kalboje deminutyvai buvo plačiai daromi su priesaga **-ko-*. Prie jos jau seniai ėmė lipti įvairūs kamiengaliai. Dėl to vienuose prabaltų dialektuose labiau paplitę vediniai su **-i-ko-*, kitose - su **-u-ko-*, trečiose su **-ā-ko-* ir t.t.

Priesagos **-ko-/-k-* deminutyvai yra labai seni, paplitę daugelyje indoeuropiečių kalbų (Ewald, 1924), turi atitikmenų ir kitose vad. nostratinėse (borealinėse) kalbose (**Иллич-Свитыч**, 1971, 14). Galimas daiktas, kad šio tipo vediniai iš pradžių turėjo ne mažybinę, bet platesnę individualizuojamąją reikšmę, plg. s.sl. *kamykъ* "tam tikras akmuo" : *kamy* "akmuo", lenk. *kośtka* "branduolys; žaidimo kauliukas" : *kośći* "kaulai", lie. *ožkà*, sl. *koza* "ožka" : ide. **ag'-* "ožys", av. *pasuka-* "naminis gyvulys" : *pasu-* "gyvulys" (plg. Knobloch, 1958; Otrębski, 1967, 219–220; **Отрембский**, 1968, 135–136). Tai paaiškintų, kodėl su **-ko-/-k-* nuo senovės daromi ne tik deminutyvai, bet ir vardažodiniai būdvardžiai bei ypatybės turėtojų pavadinimai (aut., 1991, 27–28 ir lit.).

Vediniai su determinatyvu **-l-*

-elis(-ė)

Ši priesaga yra tapusi svarbiausia lietuvių kalbos deminutyvų darybos

priemone (Brender, 1925; DaiktvDr 254–265). Vediniai su ja vyrauja XVI–XVII a. raštuose (žr. lentelę), juos turi visos dabartinės lietuvių kalbos tarmės. Deminutyvai su priesaga *-elis, -ė* dažniausiai daromi iš dviskiemenių daiktavardžių, pvz.: *kalnẽlis* : *kálnas, tėvẽlis* : *tẽvas, vištẽlė* : *vištà* ir t.t. Tačiau žemaičių ir kai kuriose rytų aukštaičių tarmėse (Ignalìnos, Švenčionių, Breslaujõs, Āpso, Lazūnų apylinkėse) yra priesagos *-elis, -ė* vedinių ir iš daugiaskiemenių daiktavardžių, pvz.: *vainikẽlis* "vainikėlis" : *vainìkas, dobilẽlis* "dobilėlis" : *dõbilas, siuvėjẽlė* "siuvėjėlė" : *siuvė́ja* ir t.t. (LKA III žemėl. Nr. 117, p. 131–132).

Daugelyje tarmių priesagos *-elis, -ė* kirčiuotas balsis *e* yra pailgėjęs. Tačiau pietrytinėje žemaičių tarmės dalyje ir kai kur pažemaitės aukštaičių šnektose jis išliko trumpas, pvz.: *berž'èlis* "berželis", *trob'èlė* "trobelė" (LKA II žemėl. Nr. 11, p. 30). Balsis *e* trumpas ir kai kuriose pietų aukštaičių tarmėse. Tačiau čia priesagos *-èlis* vediniai turi ne mažybės, bet didumo reikšmę, pvz.: *bernèlis* "stambus bernas", *kirvèlis* "didelis kirvis", *svetèlis* "didelis svečias" (Grinaveckis, 1991, 230). Greta pastarųjų šioje tarmėje vartojami mažybiniai priesagos *-elis* vediniai su ilguoju, bet dažnai pakitusiu *e* (plg.p. 136).

Galimas daiktas, kad ne visose tarmėse priesagos *-elis, -ė* vediniai yra nuo seno paplitę. Antai žemaičių ir dalyje vakarų aukštaičių tarmių vandenvardžiai su *-elis, -ė* yra labai reti (Vanagas, 1970, 113–124, 396).

Latvių kalbos tarmėse deminutyvų su atitinkama priesaga *-elis, -e* yra daug mažiau. Jie būdingiausi vakarinei ir vidurinei Kuršo ir Žiemgalos daliai. Be to, šio tipo vediniai čia dažnai turi suminkštintą prieš priesagą einantį priebalsį (pvz. *s*→*š*, *z*→*ž* ir kt.). Tad kai kurie latvių kalbos vediniai beveik visai sutampa su lietuviškaisiais, pvz.: *maišelis* : *maiss* "maišas" (plg. lie. *maišẽlis*), *vištele* : *vista* "višta" (plg. lie. *vištẽlė*), *āželis* : *āzis* "ožys" (plg. lie. *ožẽlis*) ir t.t. (DL 246–270). Dėl to A. Bielensteinas (1863, 308–309) ir A. Leskienas (1891, 481) manė, kad latvių kalbos deminutyvai su *-elis, -e* atsiradę dėl lietuvių kalbos įtakos. Tačiau J. Endzelynas (1909, 376; LVG 343), V. Rūkė-Dravinia (DL 259–262) tuo abejoja, nes šio tipo vediniai vartojami ne tik prie pat Lietuvos pasienio, bet ir gerokai toliau. Be to, ne visur priesagos *-elis, -e* vediniai turi suminkštintą priebalsį, plg. *sunelis* "šunelis", *maiselis* "maišelis". Antra vertus, jokios lietuvių kalbos įtakos negalima įžvelgti tokiuose vediniuose kaip *čaurumelis* "skylutė", *čučelis* "karvutė" ir pan.

Prūsų kalboje su priesaga **-eli̯o-* padarytas vedinys *patowelis* "patėvis" (Stiffater) E 179, turintis sukonkretėjusią nedeminutyvinę reikšmę (plg. lie. *patė́vis*), ir asmenvardžiai *Madelle, Jannel, Katell* bei vietovardžiai *Grubelle, Scadelle, Wirbelle* (Gerullis, 1920, 250; Trautmann, 1925, 175; SV 48). Aiškiai deminutyvinės reikšmės vedinių čia nepaliudyta.

Tai leidžia manyti, kad deminutyvai su priesaga **-eli̯o-* įsigalėjo tik dalyje baltų kalbų.

-elys

Su priesagos *-elis* variantu *-elys* padarytas *vaikelỹs* "vaikpalaikis, vaikagalys" Graž; Kt; Kbr; Alk; Ldvn; Brb; Kv; Auk; Azr (LKŽK).

-ėlis(-ė)

Dideliame aukštaičių tarmės plote priesaga *-elis, -ė* turi variantą *-ėlis, -ė*. Su juo plačiai daromi deminutyvai iš daugiaskiemenių daiktavardžių, pvz.: *vainikẽlis* : *vainìkas, ąžuolẽlis* : *ąžuolas, leliją̃lė* : *lelijà* ir t.t. (LKA III žemėl. Nr. 117).

Kai kuriose pietų aukštaičių tarmėse siaurėjant balsiui *e*, vediniuose, padarytuose iš dviskiemenių daiktavardžių, priesagą *-elis, -ė* imta tarti taip pat labai panašiai kaip priesagą *-ėlis, -ė*, pvz.: *dun'kt'ẽl'is* "dangtelis" (LKA II 30–31).

Latvių kalbos tarmėse deminutyvai su priesaga *-ēlis, -e* yra labai reti ir dažniausiai daromi iš dviskiemenių daiktavardžių, pvz.: *sunèlis* "šunelis", *vistêle* "vištelė" (DL 270–271).

Taigi galbūt priesaga **-ēlio-* atsirado iš **-elio-* ilgėjant ir siaurėjant balsiui *e* kirčiuotoje pozicijoje. Be to, ir sinchroniniu požiūriu galima įžiūrėti *-elis* : *-ėlis* morfonologinę kaitą (Akelaitienė, 1993, 83–84).

-elius, -ėlius

Kai kuriuose senuosiuose raštuose priesagų *-elis, -ėlis* vediniai turi *iu* kamieno formas, pvz.: *karalelus* DP 354_{43-4}; Ev 13_{12-13}; SE 226_7, *litelus* DP 398_{43}, *poterelus* SD[3] 281 (Jonikas, 1952, 100; Palionis, 1967, 131). Deminutyvų su *-elius* pasitaiko ir dabar žemaičių tarmėje. Antai šiaurinėje žemaičių tarmės dalyje gana plačiai vartojamas vedinys *žmogẽlius* (jis vartotas jau S. Daukanto; be to, užfiksuotas dar Gl; Dv – LKŽK), plg. dar nevedusių vyrų pavardes *Butkẽlius* || *Butkẽlis, Intẽlius* || *Intẽlis, Ružẽlius* || *Ružẽlis* Vkš, *Bružẽlius* || *Bružẽlis* Klk (LKA III 120).

-alis(-ė)

Deminutyvai su šia priesaga daromi vakarinėje žemaičių tarmės dalyje, kur kadaise gyveno kuršiai (LKA III žemėl. Nr. 117, p. 132). Vienose šnektose (pvz., Pãgramančio) šio tipo vediniai turi mažybinę reikšmę (pvz.: *krantãlis* "krantelis", *miestãlis* "miestelis", *pelkãlė* "pelkelė", žr. Jonikas, 1939, 34), o kitose (pvz., Švėkšnos, Salantų) – menkinamąją reikšmę (pvz.: *stalãlis* "prastas stalas", *mergãlė* "didmergė, netikusi merga", žr. ŽD 175; Salys, 1992, 75, 337).

Menkinamąją reikšmę turi prūsų kalbos vedinys *podalis* "puodpalaikis" (Bosetop) E 351, tiksliai atitinkantis lie. *puodãlis*. Su priesaga **-alio-* padaryti ir prūsų asmenvardžiai *Pretralle, Micalle, Waikale* ir kt. (Trautmann, 1925, 176; SV 48).

Toliau šiuos deminutyvus galima sieti su labai retais latvių kalbos vediniais, turinčiais priesagą *-ala/-aļa*, pvz.: *mãmaļa* "mamytė", *naktal-iņa* "naktelė", *žùrkal-ęns* "jauna žiurkė" (DL 276).

Vandenvardžių ir vietovardžių su **-oli̯o-* paplitimas leidžia manyti, kad šios priesagos vediniai buvo būdingiausi kuršių kalbai (plg. Būga, 1963, 244; Endzelin, 1934, 134; Vanagas, 1970, 84—90, 392).

Deminutyvų su priesaga **-olo-/-elo-* (< *o/e* + **-lo-*) esama dar slavų (plg. lie. *brolẽlis, broterẽlis* ir sl. **bratel'ь* "brolelis", žr. Sławski, 1974, 108), germanų, italikų (plg. lie. *paršẽlis* ir s.vok.aukšt. *farheli*, lo. *porculus* "paršelis", žr. Brugmann, 1906, 366; Meid, 1967, 87), galbūt ir tocharų kalbose (Иванов, 1958, 59—60).

Kad šio tipo vediniai paplito vėliau negu deminutyvai su **-ko-*, rodo italikų kalbų vediniai su priesaga *-culus* (< **-ko-* + **-lo-*), plg. lo. *homullus, homunculus* ir *homuncio* "žmogelis, vargšas žmogus", *oviculus* "avytė" ir s. sl. *ovьca*, s.ind. *avikā* "avis" (Hofmann, Leumann, 1928, 216; Tuttle, 1975 ir lit.).

-(i)ulis(-ė)

Pietų aukštaičių tarmėje deminutyvai su šia priesaga gana dažnai daromi iš įvairių dviskiemenių daiktavardžių, pvz.: *alùlis, arklùlis, dukrùlė, katùlė, saulùlė* (Grinaveckis, 1991, 228). Vienas kitas šio tipo vedinys vartojamas ir kitose tarmėse. Antai J. Otrębskis (1934, 153—154) iš Tverẽčiaus tarmės užrašė vedinius *sesùlė, cetùlė* "tetulė", *Agniùlė, Katriùlė, Krisiùlė, Mariùlė, Rožùlė*, A. Vidugiris (1969, 151) iš Zíetelos — *bočiùlis* "tėvelis", *Dievùlis*, E. Grinaveckienė (1961, 240) iš Mituvõs upyno tarmės — *motùlė, sesùlė*, J. Senkus (1972, 159) iš kapsų, zanavykų tarmės — *dėdùlis, Dievùlis, pačiùlė, svočiùlė, tetùlė*. L. Rėzos dainyne užfiksuotas tik vedinys *Dievulis*.

Latvių kalboje deminutyvai su *-ulis, -e* yra reti, dažniausiai daromi iš asmenvardžių (pvz.: *Jãnulis, Lĩžulis*) ir iš gyvūnų pavadinimų (pvz.: *ję̃rulis* "ėriukas", *kazulis* "ožiukas"). Vienas kitas šio tipo vedinys, padarytas iš giminystės terminų, turi atitikmenų lietuvių kalboje, plg. lie. *tėtùlis* ir la. *tę̃tulis* "tėvelis" (DL 271—275).

Tokie asmenvardžiai kaip *Mattule* (plg. lie. *Matùlis : Mãtas*) rodo, kad šio tipo vedinių galėjo būti ir prūsų kalboje (Trautmann, 1925, 176; SV 48).

Deminutyvų su **-ulo-* (< *u* + **-lo-*) padaryta ir kitose giminiškose kalbose, plg. go. *magula* "mažas berniukas" (Meid, 1967, 87), gr. ἀρκτύλος "mažas meškiukas" (Schwyzer, 1939, 485).

-uila

Žemaičių tarmėje randame deminutyvus *mergùila* "nedidelė mergaitė, mergiotė" J; Als; Ms (LKŽ VIII 32), *ragùilos* "rogelės, rogės" J; Gd (XI 39), *skrabùila* "sudžiūvęs pasenęs žmogus" Kal (XII 1026).

Šie vediniai iš vienos pusės susiję su priesagos *-ulis, -ė* deminutyvais, o iš kitos pusės — su tokiais veikėjų pavadinimais kaip *kramùila* (DaiktvDrR

123).

Deminutyvai su determinatyvu *-*l*- veikiausiai kilo iš tokių augmentatyvinės prigimties vedinių, kaip lie. *dìdelis* : *dìdis*, gr. *μεγάλο-* : *μέγα-*, go. *mikils*, s. ind. *bahula-* "didelis" (Schulze, 1966, 75–79; Schwyzer, 1939, 484–485; Wackernagel, Debrunner, 1954, 862–864). Pastarieji savo ruožtu gali būti atsiradę iš heteroklitinio linksniavimo formų, kurių buvimą liudija gr. *μεγάλο-* santykis su lo. *magnus*, s. ind. *mahānt-* "didelis", het. *ḫaštai* su *ḫaštal* "kaulas" (Benveniste, 1935; Otrębski, 1939, 102; Иванов, 1965, 49). Galbūt taip aiškintinas lie. *erẽlis*, la. nom. pl. *ereļi*, pr. *arelie* (Are) E 709, sl. **orьlъ* "erelis" santykis su het. gen. sing. *ḫaranaš* "erelio", gr. *ὄρνις* "paukštis" (plg. LEW 122; ПЯ A-D 101–102; PKEŽ I 90 ir lit.).

Deminutyvams daryti determinatyvas *-*l*- indoeuropiečių kalbose buvo panaudotas skirtingu mastu. Netgi baltų kalbose šio tipo vedinių produktyvumas nevienodas. Labiausiai deminutyvų reikšme jie išplito lietuvių kalboje, galimas daiktas, jau jos savarankiškos raidos laikais.

Vediniai su determinatyvu *-*g'*-

-užis(-ė)

Lietuvių liaudies dainose deminutyvai su šia priesaga gana paplitę. Antai L. Rėzos dainyne jie sudaro apie 15% visų ten užfiksuotų deminutyvų, pvz.: *tėvužis, vainikužis, žirgužis, žodužis, mėnužis, anytužė, alyvužė, varguže, žemužė, lelijužė* ir t.t. (žr. lentelę).

Deminutyvai su priesaga *-užis, -ė* būdingi ir Klaipėdos krašto žemaičių tarmei (Grinaveckis, 1991, 240). Kelis šio tipo vedinius J. Senkus (1972, 184) pateikė iš vad. kapsų ir zanavykų tarmės. E. Grinaveckienė (1961, 240) iš Mituvõs upyno tarmės mini vedinį *kunigùžis* "evangelikų pastorius", netekusį mažybinės reikšmės.

Vedinys *mergùžė* turi atitikmenį prūsų kalboje *merguß* (Mayth) GrG 88. Priesagą *-užė* galbūt galima įžvelgti ir vedinyje *geguže* (Schmid, 1975, 326; PKEŽ I 337–338), turinčiame atitikmenų latvių, prūsų (plg. la. *dzeguze*, pr. *geguse* "gegutė" (Kukug) E 731), iš dalies ir slavų kalbose (plg. s. rus. *жегъз-уля* "gegutė").

-užas

F. Nesselmanno žodyne užfiksuotas vedinys *vaikùžas* "vaikagalys" su senesne priesaga *-užas*.

Latvių kalbos tarmėse pasitaiko deminutyvų su priesaga *-uža*. Jie dažniausiai daromi iš asmenvardžių (pvz.: *Annuža, Karluža*) ir tik labai retai – iš bendrinių žodžių, pvz.: *pirtuža* "pirtelė", *mātuža* "negera motina" (DL 313–315).

Lietuvių kalbos tarmėse deminutyvai kartais daromi ir su kitomis išvestinėsmis priesagomis, kilusiomis iš determinatyvo *-g'-:

-ėža: *varlė́ža* "menkas žmogus" Skd; Kal; Užv; Šv; Krš (LKŽK);

-ėžas: *varlė́žas* "t.p." Užv (LKŽK);

-ožis: *varlõžis* "buožgalvis" Tl; Grg; Klp (LKA I 155), *varlóžis* "t.p." I; J; Kv; Pln; Klt; Rt; Vvr; Šv; Šk; "mažas vaikas" DūnŽ; Pvn; Klp; Sg; End (LKŽK);

-ožė: *valóžė* "buožgalvis" Šv (LKA I 155);

-(i)ūzas: *piemenũzas* "piemengalys, pienburnis" Šts; Plt; Mrj (LKŽ IX 911), *vaikũzas* "vaikėzas, paauglys" (paplitęs žemaičių tarmėje ir Mažojoje Lietuvoje, užfiksuotas jau R; MŽ), *valkatũzas* "valkata" Er; Brb; V.Krėv, *varliũzas* "išdykęs vaikas" Slč; Pn; Upt; Ut; Srv, *varliúzas* "buožgalvis" Yl; "mažas vaikas" Ddv, *varlũzas* "buožgalvis" Brst; Sd (LKŽK);

-ūzė: *kepũzė* "gauruota kepurė" N; StngŽ 27; I.Simon; Prk (LKŽ V 596);

-ezas: *vaikẽzas* "paauglys" (paplitęs žemaičių tarmėje ir kai kuriose vakarų aukštaičių šnektose), *varlẽzas* "mažas vaikas" Alz; Sl; Ds (LKŽK);

-ėzas: *vaikẽzas* "paauglys" Plv; Rmš; Graž; Tlž; Ožk; Str; Pn (LKŽK);

-(i)ozas: *vaikiõzas* "vaikpalaikis" Vlkv; Pg; Gs (LKŽK), *varlõzas* "buožgalvis" Skd (LKA I 155);

-izas: *valìzas* "vaikigalis" Sb; Kp (LKŽK);

-yzas: *piemenỹzas* "piemengalys, pienburnis" Rd (LKŽ IX 911).

Iš determinatyvo *-g-/-g'- lietuvių kalboje susidarė nemaža išvestinių priesagų (plg. *-ėgas* ir *-ėžas, -agis* ir *-ažis* ir pan.), su kuriomis daromi veikėjų pavadinimai, turintys menkinamąją reikšmę (DaiktvDrR 162—164). Panašių veiksmažodžių ir vardažodžių vedinių esama ir slavų kalbose (Sławski, 1974, 65—70).

Germanų kalbose seniau gana dažnai buvo daromi deminutyvai su formantu *-k-*, taip pat galėjusiu atsirasti iš determinatyvo *-g-*, pvz.: vid.angl. *hillock* "kalnelis", vid.vok.žem. *hoveke* "kiemelis", vid.vok.žem. *vogelk-en* "paukštelis" ir t.t. (Meid, 1967, 214—218).

Vienas kitas deminutyvas su *-g- užfiksuotas ir sen. graikų kalboje, pvz.: λαῖγξ "akmenukas", ῥαθάμιγξ "trupinėlis" (Brugmann, 1906, 509, 676).

Vediniai su determinatyvu *-s-

-esas, -esa, -ėsė, -ėsis, -os-nas

Su šiomis priesagomis, veikiausiai kilusiomis iš determinatyvo *-s- (plg. DaiktvDrR 165), deminutyvai daromi labai retai: *vaikẽsas* "vaikinas, paauglys; samdinys, pusbernis" Lnkv; Jnšk; Psv; Škn; Šd; Kri; Sml; Sdb; Žml; Šl; Lg; Jnš; Žg; Šd; Trg; Mžk; Šauk; Klk (LKŽK), *mergesà* "paaugusi mergaitė" JR 104, *mergẽsė* "t. p." J; Vb; Sb; Lg; Jnšk; Lnkv; Šl; Stč; "samdinė" Grž

(LKŽ VIII 27), *krūmẽsiai* "prasti krūmai" Rsn (VI 698), *kalvõsnas* "kalvelė" Plt; Pln; Ggr (V 167).

Juos galima iš dalies sieti su la. *sunešs* "šunytis", *kùndžešs* "pono sūnus", *jaucẽšs* "šiltas jaunas alus" (LVG 374).

Daug daugiau deminutyvų priesagų atsirado iš determinatyvo *-š-*, veikiausiai kilusio iš **-s-* (plg. DaiktvDrR 166 ir lit.).

-šė

Deminutyvai su šia priesaga, dažniausiai turintys menkinamąją reikšmę, vartojami tik kai kuriose lietuvių tarmėse (daugiausia vakarinėse ir pietinėse), pvz.: *bõbšė* Užv; Alk; Jns; Gs, *bòbšė* "prasta boba" Jrb (LKŽ I[2] 964), *kepuŕšė* Mrs, *kepùršė* "prasta kepurė" Lp; Kp (V 596), *kumelšė* "prasta, sunykusi kumelė" Vlk; Rdm; Mrk (VI 871), *meŕgšė* "prasta mergina" Skr; Gs; Brb; Mrs; Lp; Sn; Slv; Ms; "paauglė mergaitė" Vl; Lzd; Lp; "samdinė" Vl; Raud (VIII 32), *skèpšė* "padėvėta skepeta" Lp (XII 813).

J. Endzelynas (LVG 373–374) šio tipo vedinius sieja su la. *depsis* : *depis* "storas, mažas vaikas", *lapsa* "lapė" (plg. lie. *lãpė*).

-ašas, -išas, -išius, -iušas, -ušis(-ė)

Tarmėse yra keli deminutyvai, padaryti su šiomis išvestinėmis priesagomis, irgi kilusiomis iš determinatyvo *-š-* (< **-s-*):

-ašas: *piemenãšas* "paauglys, vaikėzas, vaikigalis" Ggr; Vgr; Trk (LKŽ IX 909);

-išas: *vagìšas* "smulkus vagis" Krš; Lkv; Vn; Up; Kair; Rdn (LKŽK);

-išius: *vagišius* "t. p." K; J; Tl; Vkš; Slv; Skr; Šk; Pnd; Drsk; Krs; Skp; Lel; Ds (LKŽK);

-iušas: *vagiùšas* "t. p." L(1887,15; Žem; Slnt; Pln; KlvrŽ; Plt; Up; End; Vvr (LKŽK);

-ušis(-ė): *brotušis* "brolio sūnus" R; MŽ, *brotùšė* "brolio duktė" R; K; NdŽ, *motùšė* "motinėlė, motutė" N; Pš; LTR(Lnkv) (LKŽ VIII 374), *tetùšis* "tėvas, tėvelis" Sut; JD 73; StnD 16; D 3; Klk; Gsč; Gdl; Ktk; Tr; Lnkv; Kp (LKŽK, plg. la. *tētusis*, lenk. *tatuś*).

Šiek tiek daugiau su panašiomis priesagomis daroma veikėjų pavadinimų, turinčių menkinamąją reikšmę (DaiktvDrR 165–167 ir lit.).

W. P. Schmidas (1990, 205–206) *vagìšius* tipo deminutyvus sieja su šiais sen. indų kalbos vediniais: *kr̥ṣṇaśa* "juodokas": *kr̥ṣṇa-* "juodas", *hariśa-* "gelsvokas" : *hari-* "geltonas", *babhruśa* "rusvokas": *babhru-* "rudas", plg. dar alb. *vogl'š* "labai mažas" : *vogɛlɛ* "mažas" (Gāters, 1955, 50). Juose irgi galima įžvelgti deminutyvinę reikšmę.

-iščias(-ia), -iščė, -yščia, -yščius, -yštis(-ė)

Buvusiajame Sūduvos krašte (Kybártų, Vilkaviškio, Virbãlio apylinkėse)

gana paplitę deminutyvai su priesaga *-iščias, -ia*, pvz.: *ériščias* "ėriukas", *paršiščias* "paršelis", *kélmiščias* "kelmelis", *kárviščia* "karvytė", *meřgiščia* "mergaitė" (Būga, 1958, 305; 1959, 229; ŽD 332, 767).

Šio tipo vediniai atitinka pr. *eristian* "ėriukas" (Lam) E 68 (plg. lie. *ériščias*), *gertistian* "viščiukas" (Kuchel) E 765, *prastian* (t.y. *parsistian*) "paršiukas" (Ferkel) E 686 (plg. lie. *paršiščias*), *wolistian* (t.y. *wosistian*) "ožiukas" (Czickel) E 677, *werstian* (t. y. *wersistian*) "veršiukas" (Kalb) E 674 (plg. lie. *veršiščias*); veikiausiai čia priklauso taip pat *camstian* (t. y. *camistian*) "avis" (Schoff) E 678 (Mažiulis, 1981, 41; PKEŽ II 105–107), galbūt ir *swintian* (< **swinistian*) "kiaulė" (Swin) E 682 (Karaliūnas, 1992, 19–20). Jie, atrodo, turi atitikmenų ir ilirų kalboje (Specht, 1938; Fraenkel, 1941, 92).

Priesaga **-istio̯-*, atsiradusi iš determinatyvo **-s-* prisijungus prie jo kitam determinatyvui **-t-* (apie jį žr. p. 142–144) bei afiksui **-i̯o-* (apie jį žr. p. 146), veikiausiai yra giminiška senai indoeuropietiškai priesagai **-isko-*, su kuria sen. graikų kalboje buvo plačiai daromi deminutyvai (pvz.: *ἄνθρωπίσκος* "žmogelis", *σαμβαλίσκον* "sandaliukas", *παιδίσκη* "mergaitė"), o baltų, slavų, germanų ir kai kuriose kitose giminiškose kalbose – būdvardžiai (pvz.: lie. *tėviškas*, la. *tēvisks*, pr. *tawiskan* "tėviškas" (vatterlicher) III 41_{12}, s. sl. *dětьskъ* "vaikiškas", go. *mannisks* "žmoniškas").

Antra vertus, priesaga *-iščias, -ia* kai kuriose rytų ir pietų aukštaičių tarmėse gali būti skolinys iš gudų *-išče* (Otrębski, 1934, 151–152; ŽD 332). Dėl pastarosios priesagos įtakos kai kur galėjo atsirasti šie priesagos *-iščias, -ia* variantai:

-iščė: *meřgiščė* "maža mergaitė" Dv (LKŽ VIII 30);

-yščia: *meřgyščia* "t. p." Grš; Lkš (LKŽ VIII 30);

-yščius: *bernýščius* "berniokas" Pls; LTR(Mrk) (LKŽ I[2] 770), *šùnyščius* "didelis šuo" Dbč (XV 363);

-yštis(-ė): *bernyštis* "berniokas" Kb; Dbč (LKŽ I[2] 770), *karvýštė* "menka karvė" Arm (V 358), *meřgyštė/mergỹštė* "paaugusi margaitė" Gl; Vlk; Rod; "maža mergaitė" Asv; Dv; Bn; Arm (VIII 31), *pirkỹštė* "maža sena, apgriuvusi pirkia" Arm (IX 1095), *ragỹštis* "didelis ragas" Pls (XI 35), *rankỹštė* "menka ranka" Dv; Pls (XI 168);

-ištis: *arklìštis* "menkas arklys" Vlk; Lp; "didelis geras arklys" Vrnv (I[2] 307), *bernìštis* Rdm, *beřništis* "berniokas" Smn (I[2] 770), *érištis* "ėriukas" Rdm; Vlk (II[2] 1143), *pilvištis* "blogas pilvas", *ragìštis* "didelis ragas" Arm (IX 1029; XI 35).

Kitos priesagos

Determinatyvas *-š-* (< **-s-*) yra įsiterpęs į kai kurias priesagas:

-ek-šis(-ė) (žr. p. 134);

-el-šė: *bobélšė* "bobapalaikė" Rdm (LKŽ I[2] 961), *trobélšė* "prasta troba" Lp; Lnkv (LKŽK);

-(i)ok-š-nis(-ė): *balókšnis* "maža bala, slėnelis" Lp; Skr; "klanas" J (LKŽ I[2] 600), *dirvókšnis* Grž; Slm (II[2] 588), *ežeriókšnis* "akis, akivaras" PI (II[2] 1168), *ežerókšnis* "baigiantis užaugti ežeras" Sb; Skp, *ežerókšnė* "t. p." Sb. Kp (II[2] 1169), *kelmókšnis* "menkas kelmas" Lnkv (V 526), *krūmókšnis* "menkas krūmas" J; Skr; Jnšk; Slm; Ds (VI 701), *pievióksnis* Ėr, *pievókšnis* "nedidelė pieva tarp dievų" J; Slm; Žml; Pš; Kp; "menka, skurdi pieva" Lnkv (IX 936), *upókšnis* "upelis" Ds; Kp; Skp; Vdšk; Sv; Mlt; Lnkv; Krs (LKŽK);

-(i)ok-š-lis: *berniókšlis* "paaugęs berniukas" Ds (LKŽ I[2] 769), *dirvókšlis* "nedidelis dirvos sklypas" J; Ds; Rk (II[2] 588), *kerókšlis* "prastas krūmas" J I 131; Šts; "neaukštas, ištysęs žmogus" KlvrŽ (V 616), *krūmókšlis* "mažas menkas krūmas" Rk; Ktk; Ds (VI 701), *pievókšlis* "nedidelė pieva" J; Užv; Ml; Sb; Brž; "menka, skurdi pieva" Dkk; Žg (IX 936), *upókšlis* "upelis" Ds; Ktk; Klk (LKŽK);

-(i)ok-š-tis(-ė): *arkliókštis* "prastas arklys" Dglš (LKŽ I[2] 306), *berniõkštis* "berniokas" Dgl (I[2] 769), *mergiõkštė* "paauglė mergaitė" Kč; "pusmergė" Rdm (VIII 29);

-uk-š-lis: *vaikùkšlis* "vaikutis" Rod (LKŽK);

-ėk-š-lis: *krumẽkšlis* "menkas, prastas krūmas" Pg; Grl; Nč (LKŽ VI 698), *upėkšlis* "prastas upeliukas" DūnŽ; Krš; Rdn; Trš; Ds; Rk (LKŽK);

-ėk-š-nis: *upėkšnis* "t. p." Kp (LKŽK);

-k-š-lis: *kepurkšlė* "sena suplyšusi kepurė" Nč (LKŽ V 594);

-(i)ūkštis(-ė) (iš *-ūtis, -ė*) — šio tipo vediniai vartojami nemažoje dalyje aukštaičių ir žemaičių tarmių, pvz.: *berniūkštis, vaik(i)ūkštis, velniūkštis* (užfiksuotas jau R), *merg(i)ūkštė* (LKA III žemėl. Nr. II9, p. 133—134);

-ykštis(-ė) (iš *-ytis, -ė*): *bulbýkštė* "maža (kiaulinė) bulvė" Pkr (LKŽ I[2] 1149), *kiaulýkštė* "menka kiaulė" Skdv, *kiaulýkštis* "maža kiaulė" Lk; Skr; Jrb (V 696), *kirmykštis* "kirmelė" BB Joz 41,14; ApD 10,12, *levykštis* "liūtukas" Jer 51,38, *šunýkštis* "jaunas šunelis" Sut; GN Mt 15,27; S.Dauk; TP 1881,21; NdŽ (LKŽ XV 361), *varnýkštis* "varniukas" Vln 38; C II 257; R; MŽ; RB Ps 147,9; Ns 1850,1; [K], *velnykštis* "velniukas" BsMt II 59(Srd) (LKŽK);

-aikštis (iš *-aitis*): *botãgaikštis* "prastas botagas" Ds (LKŽ I[2] 976), *pagalaĩkštis* "pagalys" Prng; Dglš (IX 70—71)[1].

Vediniai su determinatyvu *-t-

utis(-ė), -utas(-a)

Deminutyvai su priesaga *-utis, -ė* daromi daugelyje tarmių, ypač pietvakarinėje ir pietinėje Lietuvos dalyje. Šio tipo vedinių randame ir senuosiuose raštuose, pvz.: *brolutis, mamutis, tėvutis* BP II 409_{24}, *žmogutis* II 105_{23}, *tetutė* SIG 82_{12}, 83_{2}.

---

[1] Priesagose *-(i)ūkštis, -ykštis, -aikštis*, be determinatyvo *-s-*, yra ir įterptinis priebalsis *-k-* (apie pastarąjį žr. Endzelins, 1974, 420—431; Zinkevičius, 1966, 194—195; 1980, 155—157; Stang, 1966, 108—113; Smoczyński, 1989, 39).

Senesnė tos priesagos forma *-utas, -a* paliudyta Kaišiadórių, Prienų apylinkėse bei Lazūnuose ir Zíeteloje, pvz.: *langùtas* "langelis", *vaikùtas* "vaikelis", *mergutà* "mergaitė" (LKA III žemėl. Nr. 118).

Latvių kalboje deminutyvų su priesagomis *-utis, -uta* yra labai maža, plg. lie. *alùtis* ir la. *alutis*, lie. *ragùtės* ir la. *ragutas* (DL 243–244).

Prūsų kalboje su priesaga *-ut-* padaryti konkrečią nedeminutyvinę reikšmę turintys vediniai *nagutis* "nagas" (Nagel) E 117, *locutis* "karšis" (Bresme) E 562, asmenvardžiai *Brangut, Geruthe, Ackute, Jagutte* ir kt., vietovardis *Wangut-kaym* (Gerullis, 1925, 258; Trautmann, 1925, 182; SV 52).

Baltų kalbų deminutyvai su **-utio-* lyginami su slavų kalbų vediniais su *-ъtь*: **nagъtь* "nagas" (plg. pr. *nagutis*), **lapъtь* "lopas", **palъtь* "dalis skerdienos" (Belić, 1901, 183; Otrębski, 1939, 55, 56; **Отрембский**, 1968, 137; **Мартынов**, 1973, 43–44). Jie žymi konkrečius daiktus be aiškios deminutyvinės reikšmės.

Lietuvių kalboje irgi randame konkrečius daiktus žyminčių vedinių su priesaga *-utas*, pvz.: *ãšutas* "arklio uodegos plaukai" (plg. sl. **osъtь* "dagys" : ide. **os-* "aštrus" LEW 19), *degùtas* (plg. la. *deguts*, lie. *dègti, degùs*), *grùmutas* "kekė" J (plg. *grùm-ulas* "gabalas, gniutulas" : *grumùs* "supuolantis, sukrintantis" Ggr; Žeml – LKŽ III 667–668), *kẽkutas* "kekė" Grl; "būrys, pulkas" Ms (LKŽ V 504, plg. žemaičių tarmėje paplitusį vedinį *kẽkulas* "gniutulas, gumulas; būrys, pulkas" : *kẽkė*), *kiáukutas* "kevalas, lukštas, kiautas" Kos 45; J; Kp; Vb (plg. *kiáuk-las* "t. p." J; Trgn – LKŽ V 685, 687, lo. *caucum* "taurė" ir t. t. LEW 232), *kriaukutaĩ* "varlės kiaušiniai, kurkulai" Kos 46; J; Svn; Ppl (plg. *kriauk-ulaĩ* "t.p." J; Vl : *kriaũkti* "kurkulus leisti" Vlk; "krenkšti" Rmš – LKŽ V 566), *ríešutas* (plg. pr. *bucca-reisis* "buko riešutas" (Buchecker) E 593, sl. **orěchъ* "reišutas" LEW 731). Pažymėtina, kad vedinys *ríešutas* kai kuriose rytų aukštaičių tarmėse yra išlaikęs priebalsinio linksniavimo nom. pl. formą *ríešutes*, gen. sing. *riešutės*. Senosios čekų kalbos formos *dehet* "degutas", gen. sing. *degte* "deguto" leidžia spėti, kad ir vedinys *degùtas* galėjo kadaise būti priebalsinio kamieno (Trautmann, 1923, 49, 241; Fraenkel, 1936, 192–193; ŽD 361; Stang, 1966, 223; Zinkevičius, 1966, 265; Kazlauskas, 1968, 286).

Konkrečias nedeminutyvines reikšmes turi ir sen. indų kalbos vediniai su priesaga *-ut-*, taip pat atsiradusia iš determinatyvo **-t-*: *Marut-* "audros dievas", *garmut-* "tokia žolė", *garmut-mant* "sparnuotas", *kapuc-chale* "plaukai ant pakaušio", pastarasis lyginamas su lo. *caput-*, s.isl. *hǫfuð* "galva" (Burrow, 1950, 165; Wackernagel, Debrunner, 1954, 483–485 su lit.).

Taigi pr. *nagutis*, sl. **nogъtь*, lie. *ríešutas* ir pan., matyt, atspindi senąją būklę, kai vediniai su determinatyvu **-t-* dar neturėjo deminutyvinės reikšmės (PKEŽ I 163–164; Smoczyński, 1989, 43–44). Pats determinatyvas **-t-* galėjo būti kilęs iš heteroklitinio linksniavimo elementų (**Иванов**, 1965, 48).

Matyt, teisus buvo Ch.S. Stangas (1966, 4) deminutyvus su priesaga *-ut-* laikęs baltų kalbų inovacija. Jie galėjo atsirasti dėl vedinių su priesaga **-itio-* (žr. p. 146–147) įtakos. Ši inovacija ypač išplito lietuvių kalboje, o prūsų kalba geriausiai iš baltų kalbų išlaikė senąją būklę.

-učis, -učė, -učia

Kai kuriose tarmėse pasitaiko vienas kitas deminutyvas su labai retais priesagos *-utis* variantais *-učis, -učė, -učia*: *karvučis* "menka karvė" Vlk (LKŽ V 359), *mergùčė* "mergaitė, paauglė" Žal; Lkč; Jrb; Kdl; Btg; "maža mergaitė" Skr; Žgn; Trg; Erž, *mergučià* "mergaitė, paauglė" Vdžg; Zt (VIII 32). Jiems susidaryti veikiausiai turėjo įtakos priesagos *-ička, -učka* (plg. p. 151).

-(i)ūtis(-ė), -iūta, -uitis

Žemaičių tarmėje ir kai kuriose rytų ir pietų aukštaičių šnektose (daugiausia palei Gudijos pasienį) priesaga *-(i)utis, -ė* turi variantą *-(i)ūtis, -ė*, pvz.: *kišk(i)ū́tis, vaikū́tis, kirmėliū́tė* ir pan. (LKA III žemėl. Nr. 118, p. 133).

Rytų aukštaičių tarmėje greta vedinio *keliū́tė* yra išlikęs ir vedinys *keliū́ta* "mažas, mažai važiuojamas kelias" (LKŽ V 522) su senesne priesaga *-iūta*.

Kai kuriose žemaičių ir arčiau jų esančiose aukštaičių šnektose neretai daromi deminutyvai ir su priesaga *-uitis* iš gyvų būtybių pavadinimų, pvz.: *arklùitis, kiaulùitis, mergùitis, vaikùitis* ir pan. (DaiktvDr 282). K. Būga (1959, 293–294), P. Skardžius (1937, 132) manė, kad ši priesaga galėjusi atsirasti dėl priesagų *-ūtis* ir *-ytis* mišimo.

-štė, -estis

Determinatyvas **-t-* yra prilipęs ir prie kai kurių kitų priesagų:

-š-tė: *bõbštė* "sena moteris, boba" Alk; Šk; "priėmėja" J (LKŽ V 964, plg. *bõbšė*, žr. p. 140);

-es-tis: *vaikẽstis* "vaikinas" MŽ; N; K.Donel; K; Sut; BŽ 114 (plg. *vaikẽsas*, žr. p. 139).

Determinatyvą **-t-* turi ir jau aptartos priesagos *-ok-š-tis* (žr. p. 142), *-iš-čias* (pr. *-is-tian*, žr. p. 140–141).

Vediniai su būdvardine priesaga **-no-*

-ynas(-a)

Dabar deminutyvai su priesaga *-ynas, -a* daromi pietų ir kai kuriose rytų aukštaičių tarmėse. Pietų aukštaičiuose jie turi tikrąją mažybinę reikšmę (pvz.: *bernýnas* "bernelis", *kelmýnas* "kelmelis", *motýna* "motinėlė"), o rytų aukštaičiuose — niekinamąją reikšmę (pvz.: *arklýnas* "prastas arklys", *balýna* "didelė prasta bala", *bernýnas* "ištįsęs niekam tikęs bernas", žr. LKA III žemėl. Nr. 119, p. 134–135).

Kadaise deminutyvų su *-ynas, -a* būta ir vakarinėje Lietuvos dalyje. Tai pirmiausia rodo J. Gerulio ir Ch.S. Stango (1933, 26–27) pateikti šio tipo vediniai iš Mažosios Lietuvos žvejų tarmės, pvz.: *vaikỹnas* "labai mažas vaikas", *žąsỹnas* "labai maža žąsis", *langỹnas* "labai mažas langiukas". Be to, vedinys *vaikýnas* "jaunuolis" A. Juškos užrašytas iš Skirsnemunės, plg. dar *miškýnas* "nedidelis miškas" J; Ggr (LKŽ VIII 289). Mažosios Lietuvos raš-

tuose randame giminystės terminus *avýnas* "motinos brolis" MT 223; RB Tob 7,1; B; R; MŽ (t. p. Pgg; Vlkš – LKŽ I[2] 527), *brolynas* "brolio sūnus" B; A 1885,150, *seserýnas* "sesers sūnus" Lex 78; C II 527; Q 474; Krz 184; NdŽ; "tetos sūnus" N, *seserynai* "seserų vaikai" [K]. Vedinį *mótyna* "motina" turi tiek rytų, tiek ir vakarų aukštaičių tarmės (Būga, 1959, 147).

Latvių kalbos tarmėse deminutyvai su priesaga *-īns, -a* vartojami taip pat dviejuose nesusisiekiančiuose arealuose: pietvakariniame kampe prie Lietuvos sienos ir nemažame šiaurrytiniame plote prie Estijos (DL 198–199, žemėl. Nr. 1).

Pačių būdvardžių su priesaga **-ī-no* (pvz.: lie. *mélynas*, la. *talīns* "tolimas", pr. *alkīns* "alkanas" (nüchtern) III 87_2), iš kurių kilo minėti mažybiniai vediniai, baltų kalbose yra labai mažai (SV 45; LVG 319; BKGF 79). Antra vertus, deminutyvai su **-īno-* paliudyti dar slavų, germanų, italikų, keltų ir graikų kalbose (Brugmann, 1906, 275). Tai rodo šio darybos tipo senumą.

-inas(-a)

Baltų kalbų dirvoje greta senųjų vedinių su **-ī-no-* ėmė rastis deminutyvų ir su kita būdvardine priesaga **-i-no-*.

Mažosios Lietuvos žvejų tarmėje deminutyvai buvo daromi su abiem priesagomis: *-ynas* ir *-inas*. Tik priesagos *-inas* vediniai žymėjo šiek tiek didesnius daiktus ar gyvius negu atitinkami vediniai su priesaga *-ynas* (plg. p.), pvz.: *vištìnas* "pusaugė višta, bet dar nededanti kiaušinių", *žąsìnas* "jauna žąsis su plunksnomis", *vaikìnas* "paauglys", *langìnas* "mažokas langelis" (Gerullis, Stang'as, 1933, 26–27). Tokio tipo vedinių yra ir F. Kuršaičio lietuvių-vokiečių kalbų žodyne: *ãnginas* "didelė gyvatė" (užfiksuotas jau Mž 196_{11}), *arklìnas* "vidutinis arklys", *jautìnas* "gerokas jautis", *kiřminas* "didelis kirminas, gyvatė", *merginà* "netekėjusi mergaitė; didelė, stipri mergina", *mùsinas* "dvėselinė, mėšlinė musė", *vaikìnas* "jaunuolis, paauglys; didelis, negražus jaunuolis".

Dabar deminutyvai su priesaga *-inas* dažniausiai daromi pietvakarinėje žemaičių tarmės dalyje maždaug tarp Klaipėdos ir Šilutės (Salys, 1992, 337; LKA III žemėl. Nr. 119, p. 135). Retkarčiais jų pasitaiko ir gerokai toliau nuo šio arealo, pvz.: *mùsinas* "didelė musė" Ds; Sb (LKŽ VIII 438), *paršìnas* "paaugęs paršelis" ne tik Grš; Plk; Vn, bet ir Akm; Šts; Ldvn; Plv; Pžsl (IX 432). Be to, vedinys *mótina*, praradęs deminutyvinę reikšmę, plačiai vartojamas jau XVI–XVII a. Daugelyje tarmių yra žinomi ir vediniai *merginà* "netekėjusi moteris", *vaikìnas* "jaunuolis; paauglys; vaikas; sūnus".

Latvių kalbos tarmėse deminutyvai su priesaga *-ins, -a* vartojami tose pačiose vietose kaip ir atitinkami vediniai su *-īns, -a*. Tik vediniai su *-ins, -a* yra retesni, pvz.: *liẽpin* "maža liepelė", *darzinc* "mažas darželis" (DL 200–201, žemėl. Nr. 1).

Galimas daiktas, iš deminutyvų yra kilę patinų pavadinimai su priesaga *-inas* (Schulz, 1966, 77; DL 201–204). Jie lietuvių kalboje gana paplitę (DaiktvDr 418), turi atitikmenų latvių ir prūsų kalbose, plg. lie. *ãvinas* ir la. *avins, àuns*, pr. *avins* "avinas" (Ster) E 679, lie. *kãtinas* ir la. *katins* "kati-

nas", lie. *žąsinas* ir la. *zùosins* "žąsinas", lie. *pýlinas* ir la. *pīlins* "antinas" (LVG 310; BKGF 77).

Tai rodo, jog deminutyvai su *-*ino*- atsirado prabaltų kalboje.

-inis(-ė)

Lietuvių kalboje su priesaga *-inis, -ė* (< *-*inio*- < *-*ino*- + *-*io*-, žr. aut., 1991, 16) plačiai daromi būdvardžiai, o deminutyvų su šia priesaga pasitaiko labai retai, pvz.: *bóbinė* "prasta moteris" Tvr; Aps (LKŽ I[2] 962), *karvinė* "karvutė" (Salys, 1992, 338), *lazdinė* "lazdelė", *pirštininė* "pirštiniukė" Grdm (LKA III 135), *mergelinė* "maža mergaitė" Sv, *mergìnė* "tarnaitė" Pnd; Kp; Sb; Sl (LKŽ VIII 26, 28), *vaikinis* "vaikinas" K.Donel (Kabelka, 1964, 249).

Latvių kalboje atitinkama priesaga *-iņš, -a* dabar yra svarbiausia deminutyvų darybos priemonė, pvz.: *dēliņš* "sūnelis", *bērziņš* "berželis", *zvaigzniņa* "žvaigždelė" (DL 168–169). Tuo tarpu pačių būdvardžių su *-*inio*- čia jau labai reta, plg. *geležinis* ir lat. *dzelzinis* "geležinis", lie. *lapinis* ir la. *lapiņš* "iš lapų padarytas" (LVG 312–313).

Taigi lietuvių kalbos duomenys rodo pačią deminutyvų su *-*inio*- formavimosi pradžią, o latvių kalboje užfiksuota šio proceso pabaiga.

Galimas daiktas, kad deminutyvai su *-*inio*- išriedėjo ne tiesiog iš būdvardžių, bet iš ypatybės turėtojų pavadinimų. Mat lietuvių kalboje vardažodiniai būdvardžiai su *-inis, -ė* daiktavardėdami dažniausiai gauna ypatybės turėtojo reikšmę. Tokia daiktavardėjimo kryptis yra sena, plg. lie. *káiminis* "kaimietis" Alk; Gs (LKŽ V 56) ir la. *kaimiņš* "kaimynas" (LVG 313), lie. *drẽvinė* "medinė statinė taukams" Pkr (LKŽ II[2] 692) ir pr. *drawine* "(drevinis) kubilas" (Bote) E 393 (PKEŽ I 223–226). Iš ypatybės turėtojų pavadinimų kategorijos atėjo ir kai kurie kiti baltų kalbų deminutyvų darybos afiksai.

Vediniai su ypatybės turėtojų pavadinimų (nomina attributiva) afiksais

-is

Baltų, slavų ir germanų kalbose su būdvardinių afiksu *-*io*- imta daryti ypatybės turėtojų pavadinimus (aut., 1991, 17). Tačiau lietuvių kalbos tarmėse vienas kitas galūnės *-is* vedinys yra gavęs ir deminutyvinę reikšmę, pvz.: *beĩnis* "berniukas" Prk (LKŽ I[2] 769), *vaikis* "vaikinas, bernas; berniukas; sūnus" (paplitęs žemaičių tarmėje).

Žymiai dažniau baltų kalbų deminutyvai daromi su sudėtinėmis ypatybės turėtojų pavadinimams būdingomis priesagomis, atsiradusiomis afiksui *-*io*- prisijungus prie kitų būdvardinių priesagų.

-ytis(-ė)

Lietuvių kalboje deminutyvai su priesaga *-ytis, -ė* yra plačiai vartojami

(DaiktvDr 272–274). Šio tipo vedinių randame jau senuosiuose raštuose, pvz.: *asilytis* SP I 245_{21}; II 143_{21}, *ėrytis* Lex 57, *ėrytelis* Mž 462_9, *karvelytė* SP I 216_{22}, *karvelytis* 369_{28}, *mergytė* DP 254_{24}, *ožkytis* Ch[1] Luk 15,29, *šunytis* VlnE 54_6; BP I 278_{14}; SD[1] 122.

Latvių kalbos tarmėse šio tipo vediniai dabar beveik išnykę, bet dar plačiai vartojami tautosakoje, pvz.: *brālītis* "mažas broliukas", *krūmītis* "mažas krūmiukas" (DL 232–239).

Sunku pasakyti, kokią reikšmę turėjo priesagos *-ītio- vediniai prūsų kalboje, nes ši priesaga užfiksuota beveik tik asmenvardžiuose (pvz.: *Moldite, Bludit, Waikitte*, žr. Trautmann, 1925, 182) ir vietovardžiuose (pvz.: *Laukiten, Pelite, Pelkiten*, žr. Gerullis, 1923, 257). V. Mažiulis (PKEŽ II 105) pr. *kampnit* "žirgas, arklys" (Pferd) GrG 6 taiso į **kamanītis* ir mano, kad jis turėjęs reikšmę "žirgelis, arklelis". Tačiau yra ir kitokių šio žodžio aiškinimų (plg. ПЯ I-K 191–192).

Priesaga *-ītio- (< *-īto- + *-io-) yra baltų, slavų ir germanų kalbų inovacija. Su ja iš pradžių buvo daromi ypatybės turėtojų pavadinimai (pvz.: lie. *eglýtis* "eglutėmis austas audeklas", la. *lēnītis* "šiltas pietų vėjas", piet. sl. *golĭt'ь* "nuogas, vargšas žmogus") ir tik baltų kalbų dirvoje su *-ītio- imta daryti ir deminutyvus, kurie dėl senų baltų ir slavų kalbų kontaktų vėliau pateko į pietų slavų kalbas, plg. lie. *vilkýtis* ir piet. sl. *vlčit'ь* "mažas vilkiukas" (plačiau žr. aut., 1991, 18–20 su lit.).

-aitis(-ė), -aičė

Deminutyvų su šia priesaga yra gana daug (DaiktvDr 271–272). Kai kurie iš jų vartojami ir senuosiuose raštuose, ypač S.B. Chilinskio Naujojo Testamento vertime (žr. lentelę). Be vedinių *asilaitis, jaunikaitis, tarnaitė, tarnaitis*, užfiksuotų ir kitose XVI–XVII a. raštuose, čia randame dar šiuos: *deivaitė* ApD 19,27; 19,35; 19,37, *duktaitė* Mr 5,41, *kalnaitis* Luk 3,5, *karvelaitė* 414_{20} (pabaigoje pridėtuose paaiškinimuose), *mokytinaitė* ApD 9,36, *žvirblaitis* Mt 10, 29; 10,31. Šio tipo vediniai labai paplitę L. Rėzos dainyne (žr. lentelę), S. Daukanto raštuose (Subačius, 1993, 153).

Tačiau priesagos *-aitis, -ė* deminutyvinė funkcija nėra pati seniausia. Su šia priesaga lietuvių kalboje kartais daromi ir ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz.: *giminaitis, kalvaitis* "kalvio sūnus", *jaunaitis* "jaunuolis", *laukinaitis* "laukų gyventojas" ir pan. (ŽD 359–360). Jie turi atitikmenį ir latvių kalboje *tautaitis* "jaunikis" (BKGF 98).

Dar dažniau ypatybės turėtojų pavadinimai, paprastai turintys priklausymo reikšmę, daromi su kita giminiška priesaga *-ietis, -ė* pvz.: *kauniẽtis, -ė, sodiẽtis, -ė, vokietis, -ė* ir pan. (DaiktvDr 411–412; Lenkevičiūtė- Norkaitienė, 1983; LKA III žemėl. Nr. 10, 110, p. 27, 115). Jie turi atitikmenų latvių kalboje, plg. *vãciẽtis* "vokietis", *rãuniẽtis* "Raunos gyventojas", *sãvietė* "moteriškė" (BKGF 98).

Priesagos *-aitis, -ietis* ir *-ytis* yra tos pačios priesagos *-ītio-/-eitio-/-oitio- balsių kaitos variantai (plg. lie. *vokietis*, la. *vācietis* ir lie. *vokytis*, la. *vācītis* "vokietis"), o su ja iš pradžių buvo daromi ypatybės turėtojų

pavadinimai.

Taigi deminutyvus su priesaga *-aitis, -ė* imta daryti lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais, bet gerokai prieš pasirodant pirmiesiems raštams.

Priesaga *-aitė* turi labai retą variantą *-aičė*: *mergáičė* "mergaitė" Vdk (LKŽ VIII 23). Jis veikiausiai atsirado dėl priesagos *-aička* (plg. p. 151) įtakos.

-eitė

Prie deminutyvų iš dalies galima priskirti ir XVI–XVII a. gana paplitusį vedinį *tarneitė* "tarnaitė", padarytą su labai reta priesaga *-eitė*, taip pat kilusia iš minėtos priesagos **-ītiǫ-/-eitiǫ-/-oitiǫ-*, plg. dar ypatybės turėtojų pavadinimus *pašaleĩtis* "į vestuves atėjęs neprašytas svečias", *prašaleĩtis* "nenamiškis, svetimas žmogus", *treineĩtis* "trikampis" (ŽD 361).

-iotė, -iočė, -iočius

Rytų aukštaičių tarmėje su priesaga *-iotė* daroma daug deminutyvų, pvz.: *mergiõtė* "paūgėjusi mergaitė, samdinė", *kumeliõtė* "nebemaža paūgėjusi kumelaitė", *kojõtė* "nebemaža koja" (ŽD 352; DaiktvDr 280–281).

Latvių kalboje su atitinkama priesaga *-āte* padarytas, rodos, tik vienas tarminis vedinys *kučàte* : *kuce* "kalė" (DL 244).

Šie deminutyvai sietini su tokiais lietuvių kalbos ypatybės turėtojų pavadinimais kaip *ąsõtis* : *ąsõtas* "turintis ąsą", *barzdõtis* "kas su bãrzda" : *barzdõtas, gyslõtis* "trauklapis" : *gyslótas* (ŽD 351–352), plg. dar vandenvardžius *Ìlgotis* Šll, *Margõtė* Srj ir pan. (Vanagas, 1970, 190).

Priesaga *-otis, -ė* atsirado prie būdvardinės priesagos **-āto-* prisijungus afiksui **-i̯o-*.

Priesaga *-iotė* turi labai retus variantus *-iočė, -iočius*: *mergiõčė* "mergaitė" Vrn; Vlk; "suaugusi netekėjusi merga" Vrn; Rdš, *mergiõčius* "mergaitė, suaugusi netekėjusi mergina" Arm, plg. dar *mergiočiõtė* "pusmergė" Trgn, *mergiočgalė* Dr, *mergiočgalỹs* "maža mergaitė" Dbk (LKŽ VIII 29). Jiems atsirasti galėjo turėti įtakos priesaga *-očius*, pvz.: *barzdõčius, pilvõčius, kuprõčius* ir t. t. (apie tuos vedinius žr. ŽD 352–353; Grinaveckis, 1991, 175–178).

-ėtis

Su priesaga *-ėtis* (< **-ēto-* + **-i̯o-*) padaryti deminutyvai *vaikėtis* "vaikiščias" Kb (LKŽK), *varnėtis* "varniukas" KN 234_5.

Jie siejasi su tokiais ypatybės turėtojų pavadinimais kaip *eglẽtis* "naminis eglutėmis austas audeklas" : *eglétas* "turinti eglės spyglių formą", *šukẽtis* "šukėtasis, su išdužimais" : *šukétas* "su šukėmis, išmuŷtomis, išdaužtomis vietomis".

-uolis(-ė)

Greta ypatybės turėtojų pavadinimų *jaunuõlis, gudruõlis, sniegu̇õlė* ir pan. (DaiktvDr 346) su šia priesaga padaryti ir keli deminutyvai: *bernuõlis* "paaugęs berniukas" Lš; Nmn; Grv; Rod (LKŽ I[2] 771), *merguõlė* "suaugusi, bet neištekėjusi mergina" Rdm; Nmn; Rm; Onš; Mrs; Švnč; Trgn; Rod; "pusmergė, paauglė (menk.r.)" Mrs; Žž; Lp; Nč; Grv (VIII 32).

-ėnas

Deminutyvai su priesaga *-ėnas* vartojami tik kai kuriose aukštaičių (daugiausia rytų) tarmėse ir dažniausiai žymi gyvūnų jauniklius arba turi menkinamąją reikšmę, pvz.: *arklė́nas* "vidutinis arklys", *bernė́nas* "pusbernis, menkas bernas" Ds (LKŽ I[2] 303, 768), *botagė́nas* "menkas botagas" Trgn (I[2] 977), *gyvatė́nas* "gyvatės vaikas, gyvačiokas" OG 116, *katėnas* "nebemažas, pasiūgėjęs kačiokas" Ds (LKŽ V 407), *kiaulė́nas* "kiauliūkštis" Ds; Akm; "išdykėlis, neklaužada" Trgn (V 691), *šunė́nas* "netikęs šuo" Ds; "jaunas šuo" K (XV 358), *žydelė́nas* "žydelis (menk. r.)" Ds; Dglš; Tvr, *žmogė́nas* "žmogelis (menk. r.)" Ds; Švnč; Dgl (LKŽK).

Latvių kalboje deminutyvai su *-ęns, -a* yra labiau paplitę. Jie vartojami daugelyje tarmių ir dažniausiai žymi jaunus gyvūnus, pvz.: *pĩlęns* "jauna antis", *kaķęns* "jauna katė". Tačiau kai kuriose tarmėse (ypač vakarinėje Kuršo dalyje) jie turi ir kitokių reikšmių, pvz.: *puĩkeńs* "mažas berniukas", *uôzoleńs* "mažas ąžuoliukas", *mãtęna* "mamytė" (DL 217–230).

Šie deminutyvai irgi yra kilę iš ypatybės turėtojų pavadinimų. Antai lietuvių kalboje (ypač rytų aukštaičių tarmėje) paplitę priesagos *-ėnas* vediniai, žymintys žmonių gyvenimo, kilimo vietą, pvz.: *anykštė́nas, kupiškė́nas* ir t.t. (LKA III žemėl. Nr. 110, p. 116). Tokią reikšmę jie turi jau XVI–XVII a. raštuose, pvz.: *įsrutėnas* C II 36, *nazarėnas* DP 7X; SP II 152, *tilžėnas* KlG 65. Taip pat nuo seno vartojami giminystės terminai *brólėnas/brolė́nas* "brolio sūnus", *seserė́nas* "sesers sūnus", *tetė́nas* "tetos vyras" ir pan. (ŽD 238). Šio tipo vediniai turi aiškių atitikmenų latvių ir slavų kalbose, plg. s. la. *brãlęns* "brolio sūnus", dial. *mãsęns* "sesers vaikas", *pìebaldzęni* "Priebalgos gyventojai" (LVG 303–304; DL 226, 228–229); sl. **bratrěnъ* "brolio sūnus", **sestrěnъ* "sesers sūnus" (Sławski, 1974, 128–129).

Baltų ir slavų kalbose ypatybės turėtojų pavadinimai su **-ēno-* kartais turi ir kitokių reikšmių, pvz.: lie. *balė́nas* "medžio brazdas", *pelė́nas* "pelių vanagas", *varnė́nas*, la. *raibęns* "raibas jaunas veršiukas", sl. **molděnъ* "jaunuolis".

Priesaga **-ēno-* veikiausiai išriedėjo iš priebalsinio nom. sing. linksniavimo formų su **-ēn-*, išplėstų o kamieno formomis, plg. lie. *kelė́nas*, sl. **kolěno* (< **kolę*) "kelis" ir gr. *κωλήν* "peties kaulas" (Трубачев, 1959, 161), s. sl. *slověne* "slavai" (Vondrák, 1924, 660).

Vediniai su priesagomis *-yklė, -uklis*

Su šiomis priesagomis, kilusiomis iš *-*tlo*-, padaryti deminutyvai *beržùklis* "menkas beržiokas" Sug, *bobỹklė* "bobšė" Dr (LKŽ I[2] 778, 962).

Su priesaga *-*tlo*- nuo seno baltų kalbose buvo daromi įrankių pavadinimai. Vėliau dėl įrankių ir veikėjų pavadinimų genetinės bei semantinės giminystės imta daryti veikėjų pavadinimų, turinčių menkinamąją reikšmę (pvz.: *baidỹklė, miegùklis* "miegalius", žr. DaiktvDrR 153–156, 171–178). Pastarieji veikiausiai ir paskatino pasidaryti minėtus deminutyvus, taip pat turinčius menkinamąją reikšmę. Be to, su kai kuriomis antrinėmis priesagomis kilusiomis iš *-*tlo*-, lietuvių kalboje retkarčiais daroma ir ypatybės turėtojų pavadinimų (pvz.: *jaunìklis, -ė, jaunẽklis, -ė* "jaunas, nesubrendęs žmogus ar gyvulys", *šykštuõklis* "šykštus žmogus" ir pan. DaiktvDr 357, 358), su jais taip pat glaudžiai siejasi deminutyvai.

Vediniai su slaviškomis priesagomis

-ka, -elka, -ilka, -kė

Slavišką priesagą *-ka* turi deminutyvai *kumélka* "prasta kumelė" K; LC 1883,45; BsP III 126; IV 170; Žem; Pgr (ŽD 161; LKŽ VI 870; taip pat dar pietų ir kai kuriose vakarų aukštaičių tarmėse, žr. Senkus, 1972, 150; Grinaveckis, 1991, 230), *pieménka* "piemeniotė, piemengalė" Skr (LKŽ IX 911), plg. dar seną skolinį *motkà* "motina" (iš lenk. *matka*, gud. *мамка*, žr. Skardžius, 1931, 135).

Šiai priesagai prisijungus prie lietuviškos priesagos *-elis, -ė* atsirado hibridinė priesaga *-elka*, su kuria pietų aukštaičių tarmėje neretai daromi menkinamosios reikšmės deminutyvai, pvz.: *avélka* "nekokia, nušiurusi avis", *bobélka* "prasta moteris", *karvélka* "prasta karvė" *mergélka* "menka, prasta mergelė", *trobélka* "menka, prasta trobelė", *žmonélka* "prasta žmona" ir kt. (Grinaveckis, 1991, 230–231). Vedinius *bobélka, mergélka* J. Senkus (1972, 150) užrašė iš kapsų ir zanavykų tarmės. Šio tipo vedinių yra ir kai kuriose kitose tarmėse, plg. *bobélka* "bobapalaikė" Ds (LKŽ I[2] 961), *mergélka* "paaugusi mergaitė" Grg; Užv; Krtn (VIII 27), *trobélka* "sandėliukas" Žg (LKŽK).

Kitą hibridinę priesagą *-ilka* turi deminutyvai *vagìlka* "vagilė" (plačiai paplitęs), *mergìlka* "nerimta mergina" Zt (Vidugiris, 1969, 152).

Su priesaga *-ka* deminutyvai kartais daromi ir latvių kalboje, pvz.: *Janka* "Joniukas", *činka* "kupstelis" (DL 309–311).

Su priesaga *-ka* paradigminiu variantu *-kė* padaryti deminutyvai *bõbškė* "bobšė" Srv (LKŽ I[2] 964), *púodkė* "menka galva" Gs (X 923).

-(i)uška, -uškas, -uškė, -ūška

Su priesaga *-(i)uška* padaryti deminutyvai *dainiuškà* "nerimta, prasta daina" Lž; Jzm; Pkš (LKŽ II[2] 230; DunŽ 65), *dainuškà* "t. p." LzP; Vlkv; Lnkv; "dainelė" NS 1313; Gdr; Lz (LKŽ II[2] 232; LŽ 49) ir labai plačiai paplitę

vakarušką "jaunimo vakarėlis, pasilinksminimas", *voverušką*, plg. dar pastarojo variantus *voverùškas* Gdr, *voverùškė* Gdl; Krm; Rš; Ūd, *voverūška* Šlv; Trak (LKŽK).

Latvių kalbos tarmėse deminutyvų su priesaga *-uška* daroma daug dažniau, pvz.: *sunuška* "šuniukas", *meituška* "mergaitė" (DL 306–308).

Priesaga *-uška* (< *-*uch-ьka*) yra skolinys iš rytų slavų kalbų, plg. rus. *старушка, лягушка* ir t. t. (Kiparsky, 1975, 264–265).

-ica, -ička, -yčka, -ičkė, -aička, -učka, -ečkas

Su slavų kalbose labai paplitusia priesaga *-ica* (plg. sl. **děvica* "dievaitė; mergaitė", **babica* "sena boba" t. t., žr. **Бошкович**, 1984, 215–228; Sławski, 1974, 98–99) padarytas deminutyvas *mergicà/ meřgica* "paaugusi mergaitė" J; Rs; Rdd; Zp; Prn; Žgn; Vv; Vrd; "maža mergaitė" Ar; Srd; Vl (LKŽ VIII 27).

Kita panašios kilmės priesaga *-ička* (< *-ica* + *-ьka*, pvz.: rus. *водичка*, ček. *vodíčka*, žr. Kiparsky, 1975, 224) turi deminutyvas *mergičkà* "paaugusi mergaitė" Rz; Žml; Sb; Ds; Vlkv; "maža mergaitė" BsP II 72, plg. dar jo variantus *mergýčka* "paaugusi mergaitė" Gs, *mergìčkė* "maža mergaitė" Pš (LKŽ VIII 27; Senkus, 1972, 150).

Dėl slaviškos priesagos *-ička* mišimo su lietuviška priesaga *-aitis, -ė* atsirado hibridinė priesaga *-aička,* paplitusi kai kuriose rytų aukštaičių šnektose, pvz.: *avaĩčka* "avelė, aviotė", *kalaĩčka* "kalytė", *kiaulaĩčka* "kiaulaitė", *mergaĩčka* "paauglė mergaitė" (DaiktvDr 285).

Dėl priesagos *-ička* mišimo su kita lietuviška priesaga *-utis, -ė* atsirado priesaga *-učka,* su kuria padarytas vedinys *mergučkà* "mergaitė" Rš (LKŽ VIII 32).

Zíetelos tarmėje užfiksuotas vedinys *ežerėčkas* "menkas ežeriūkštis" padarytas su slaviška priesaga *-ečkas* (Vidugiris, 1969, 152).

-usis(-ė)

Zíetelos tarmėje randame kelis deminutyvus su šia priesaga, pvz.: *mamùsė* "motulė", *tatùsis* "tėvelis", *Bõlusis* "Baliukas", *Kastùsis* "Kastukas", *Marùsė* "Marytė" (Vidugiris, 1969, 152).

Slavų (ypač lenkų, gudų ir ukrainų) kalbose su priesaga *-us-* daroma įvairių vardažodinių ir veiksmažodinių vedinių, neretai turinčių ekspresyvią reikšmę, pvz.: lenk. dial. *lenius* "tinginys", *rabus* "tarnas", *ligus* "neramus vaikas" ir t. t. (Sławski, 1976, 34–35).

-izna, -yzna, -zna, -žna, -inzė

Vedinys *bobiznà* Skr su variantais *bobyznà* Rm, *bobznà* "prasta boba" Žln (LKŽ I[2] 963, 965) – tai skolinys, kilęs iš seno slaviško žodžio *babizna* (apie jo darybą žr. Sławski, 1974, 123–124). Pagal skolinio *bobiznà* pavyzdį padarytas vedinys *karviznà* "menka, liesa karvė" Vlk; Vrn; Eiš, kuris turi variantą

Deminutyvų paplitimas senuosiuose raštuose ir L. Rėzos dainyne

Priesagos	Deminutyvų kiekis įvairiuose tekstuose															
	Mž		Vln		BP		DP		SIG		Ch[1]		SP		RD	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
-elis(-ė)/ -ėlis(-ė)	24	80	12	63,16	38	79,17	66	91,67	37	94,87	14	51,85	31	81,58	227	49,56
-alis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,22
-ulis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,22
-(i)ukas(-ė)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	4,58
-ikas	—	—	—	—	—	—	1	1,39	—	—	—	—	—	—	—	—
-ikė	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	0,66
-užis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	70	15,28
-utis(-ė)	—	—	—	—	4	8,33	—	—	1	2,56	—	—	—	—	4	0,87
-inas	1	3,33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
-ytis(-ė)	1	3,33	1	5,26	2	4,17	1	1,39	—	—	1	3,70	3	7,89	26	5,68
-a(i)tis(-ė)	3	10	5	26,31	4	8,33	4	5,55	1	2,56	12	44,44	4	10,53	105	22,93
-eitė	1	3,33	1	5,26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Iš viso	30		19		48		72		39		27		38		458	

karviñzė "menka karvutė" Vlk; Rdm; Sn (LKŽ V 358), o dėl to paties skolinio trumpinio *bobznà* įtakos atsirado vedinys *mergznà* su variantu *mergžnà* "mergšė" Lz (VIII 33). Priebalsis *z* į *ž* čia galėjo pakisti dėl vedinio *mergùžė* (apie jį žr. p. 133).

Išvados

Aptarti duomenys leidžia išskirti šiuos lietuvių kalbos deminutyvų chronologinius sluoksnius:

1. Patys seniausi yra vediniai su determinatyvu **-k-*, kurie sudarė indoeuropiečių kalbų deminutyvų darybos kategorijos pamatą.

2. Atskirose indoeuropiečių kalbų dialektuose bei jų grupėse seniausiais jų raidos periodais deminutyvus imta daryti su determinatyvais **-l-*, **-g-/-g'-*, **-s-* ir su būdvardžių priesaga **-īno-*.

3. Prabaltų kalboje deminutyvų darybai buvo panaudoti šie formantai: determinatyvas **-t-*, būdvardžių priesaga **-ino-* ir ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga **-ītio-* (< **-īto-* + **-io-*). Lietuvių ir latvių kalbose deminutyvai daromi ir su priesagomis **-ēno-* (< **-ēn-* + **-o-*), **-inio-* (< **-ino-* + **-io-*), **-ātio-* (< **-āto-* + **-io-*), taip pat veikiausiai atėjusiomis iš ypatybės turėtojų pavadinimų, bei su slaviškomis priesagomis *-ka, -uška.*

4. Lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais deminutyvus imta daryti su afiksais *-aitis(-ė), -eitė, -uolis(-ė), -is*, būdingais ypatybės turėtojų pavadinimams, su priesagomis *-yklė, -uklis*, veikiausiai atėjusiomis iš veikėjų pavadinimų kategorijos, ir su įvairiomis slaviškomis priesagomis, kilusiomis daugiausiai iš **-iko-*. Be to, lietuvių kalboje labai paplito deminutyvai su priesagomis *-elis (-ė), -ukas (-ė)*, kurie kitose baltų kalbose yra gana reti.

Sutrumpinimai

BKGF	—	E n d z e l y n a s J. Baltų kalbų garsai ir formos. V., 1957.
BP	—	Postilla tatai eſti Trumpas ir Praſtas Iſguldimas Euangeliu [...] Per J A N A B R E T K U N A [...] Karaliaucziuie [...] 1591.
Ch[1]	—	Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament. Tom 2 — Tekst. Poznań, 1958.
DaiktvDr	—	U r b u t i s V. Daiktavardžių daryba. — Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. 1. P. 251—473.
DaiktvDrR	—	A m b r a z a s S. Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbo veiksmažodiniai vediniai. V., 1993.
DL	—	R ū ķ e - D r a v i ņ a V. Diminutiven im Lettischen. Lund, 1959.
DP	—	Postilla Catholicka [...] Per Kúnigą M I K O L A I V D A V- K S Z Ą Kanoniką Medinîku / iſ łękißko pergûldita [...] Wilniui [...] 1599.
DūnŽ	—	V i t k a u s k a s V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektos žodynas. V., 1976.
GrG	—	S. Grunavo prūsų kalbos žodynėlio (apie 1517—1526 m.) egzempliorius, esantis Göttingeno universiteto bibliotekoje (cit. pagal Mažiulis, 1981). Kiti prūsų kalbos tekstai trumpinami kaip prof. V. Mažiulio darbuose.

KZ	—	Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begründet von A. Kuhn. B. etc.
LEW	—	Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg; Göttingen, 1962.
LKA	—	Lietuvių kalbos atlasas / Ats. red. K. Morkūnas. V., 1977—1991. T. 1—3.
LKK	—	Lietuvių kalbotyros klausimai. V.
LKŽ	—	Lietuvių kalbos žodynas. V., 1956—1991. T. 1—15.
LKŽK	—	Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
LVG	—	Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika. Rīgā, 1951.
LŽ	—	Petrauskas J., Vidugiris A. Lazūnų tarmės žodynas, V., 1985.
ME	—	Mülenbachs K., Endzelīns J. Latviešu valodas vārdnīca. Rīgā, 1923—1932. S. 1—4.
Mž	—	Gerullis J. (par.) Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. K., 1922.
PKEŽ I—II	—	Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas. V., 1988—1993. T. 1—2.
Pkš	—	Pakšteliai, Šiaulių raj.
RD	—	Biržiška M. (par.). Liudo Rėzos dainos. Pirmojo lietuviško dainyno III leidimas. K., 1935—1937. T. 1—2.
SlG	—	Lebedys J. (par.). S. M. Slavočinskis, Giesmės tikėjimui katalickam priderančios 1646. V., 1958.
SP	—	Specht F. (par.). Šyrwids Punktay sakimu [...]. Göttingen, 1929.
SV	—	Endzelīns J. Senprūšu valoda. Rīgā, 1943.
Vln	—	B. Vilento raštai (be puslapio nuorodos); Enchiridion Catechiſmas maßas [...] iſch wokiſchka ließuwia ant lietuwiſchka pilnai ir wiernai pergulditas per Baltramieju Willenta [...] Iſchſpauſtas Karalaucžui [...] 1575 (su puslapio nuoroda).
ŽD	—	Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba. V., 1943.
ПЯ	—	Топоров В.Н. Прусский язык. Словарь. М., 1975-.

Kiti sutrumpinimai tokie pat kaip didžiajame Lietuvių kalbos žodyne.

Literatūra

Akelaitienė G. Morfonologinės balsių kaitos dabartinėje lietuvių kalboje: hum. m. daktaro laipsnio disertacija. V., 1993 (rankraštis).

Ambrazas S. Baltų ir slavų kalbų vardažodžių daryba (senosios bendrybės ir skirtybės). — Baltistica, 1991. T. 27(1). P. 15—34.

Belić A. Zur Entwicklungsgeschichte des slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe. — Archiv für slavische Philologie, 1901. Bd 23. S. 134—206.

Benveniste E. Origines de la formation des noms en indoeuropéen. Paris, 1935.

Bielenstein A. Die lettische Sprache nach ihren Formen erklärend und vergleichend dargestelt. B., 1863. Bd. 1.

Brender F. Die Verwendung der sog. Diminutiva im Litauischen. — Tauta ir žodis, 1925. T. 3. P. 76—111.

Brugmann K. Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Straßburg, 1906. Bd 2. T. 1.

Būga K. Rinktiniai raštai / sud. Z. Zinkevičius. V., 1958—1961. T. 1—3.

Burrow T. The Sanskrit language. L., 1950.

Chantraine P. La formation des noms en grec ancien. P., 1933.

Chantraine P. Finales myceniennes en *-iko-*. — Procedings of the Cambridge colloquiums of Mycenien studies / ed. by L. R. Palmer, J. Chadwick. Cambridge, 1966. P. 161—179.

Eckert R. Zu den nominalen *i*-Stämmen im Altpreußischen. — Zeitschrift für Slavistik, 1974. Bd. 19. S. 221—233.

Eckert R. Die Nominalstämme auf *-i* im Baltischen unter besonderer Berücksichtigung des Slavischen. B., 1983.

Edgerton F. The *-k-* suffix of Indo-Iranian. Part I: The *-k-* suffixes in Veda and Avesta. — Journal of the American Oriental Society, 1911. Vol. 31. P. 93—150, 296—342.

Endzelin J. Lettische Miszellen. — KZ, 1909. Bd. 42. S. 375—379.

Endzelin J. Die lettländische Gewässernamen. — Zeitschrift für slavische Philologie, 1934. Bd. 11. S. 112—150.

Endzelīns J. Darbu izlase. Rīga, 1974. S. 2.

Ewald F. Die Entwicklung *k*-Suffixes in den indogermanischen Sprachen. Heidelberg, 1924.

Fraenkel E. Die indogermanischen *-l-* Stämme. — KZ, 1936. Bd. 63. S. 168—201.

Fraenkel E. Die Baltische Sprachwissenschaft in den Jahren 1938—1940. Helsinki, 1941.

Gāters A. Indogermanische Suffixe der Komparation- und Deminutivbildung. — KZ, 1955. Bd. 72. S. 47—63.

Gerullis G. Die altpreußischen Ortsnamen. B.; Leipzig, 1922.

Gerullis J., Stang'as Ch. Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose. K., 1933.

Grinaveckienė E. Mažybinės-maloninės priesagos Mituvos upyno tarmėje. — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A, 1961. T. 2(11). P. 233—242.

Grinaveckis V. Lietuvių tarmės: Fonetika. Morfologija. V., 1991.

Hofmann J.B., Leumann M. Lateinische Grammatik. München, 1928.

Jonikas P. Pagramančio tarmė. K., 1939.

Jonikas P. Lietuvių kalbos istorija. Chicago, 1952.

Kabelka J. Kristijono Donelaičio leksika. V., 1964.

Karaliūnas S. New findings in Prussian etymology (names for fool and swine). — Colloquium Pruthenicum Primum / ed. by W. Smoczyński, A. Holvoet. W-wa, 1992. P. 15—21.

Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis). V., 1968.

Kiparsky V. Russische Grammatik. Heidelberg, 1975. Bd. 3.

Knobloch J. Reste Singulativbildungen im Indogermanischen. — Insbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, 1958. Bd. 3. S. 207—215.

Lenkevičiūtė-Norkaitienė M. Nomina regionalia lietuvių kalbos tarmėse. — LKK, 1983. T. 22. P. 137—146.

Leskien A. Bildung der Nomina im Litauischen. Leipzig, 1891.

Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai. V., 1981. T. 2.

Meid W. Germanische Sprachwissenschaft. Bd. 3: Wortbildung. B., 1967.

Otrębski J. Wschodniolitewskie narzecze twereckie. Kraków, 1934. Cz. I.

Otrębski J. Indogermanische Forschungen. Wilno, 1939.

Otrębski J. Beiträge zur indogermanischen Wortbildungslehre. — KZ, 1967. Bd. 81. S. 217—224.

Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a. V., 1967.

Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego. W-wa, 1979.

Salys A. Raštai / Red. P. Jonikas. Roma, 1992. T. 4.

Schmid W.P. (Rec.) Stang Ch. S. Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen. — IF, 1975. Bd. 80. S. 325—327.

Schmid W.P. Zum vedischen Flußname *Kuliśī*. — Croatica. Slavica. Indoeuropaea. Wiener slavisches Jahrbuch, Ergänzungsband 8 / Hrsg. G. Holzer. Wien, 1990. S. 205—207.

S c h u l z e W. Kleine Schriften. Göttingen, 1966.
S c h w y z e r E. Griechische Grammatik. München, 1939.
S e n k u s J. Kapsų-zanavykų tarmių priesaginės vardažodžių darybos bruožai. — LKK, 1972. T. 13. P. 145—187.
S k a r d ž i u s P. Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. K., 1931.
S k a r d ž i u s P. Šis tas iš žodžių darybos. — Archivum Philologicum, 1937. T. 6. P. 211—213.
S ł a w s k i J. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. — Słownik prasłowiański / Red. J. Sławski. Wrocław etc., 1974. T. 1. S. 43—141; 1976. T. 2. S. 13—60.
S m o c z y ń s k i W. Studia bałto-słowiańskie. Wrocław etc., 1989. Cz. 1.
S p e c h t F. Zum illyrischen Suffix *-ist-*. — KZ., 1938. Bd 65.
S t a n g Ch.S. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen. Oslo etc., 1966.
S u b a č i u s G. Simono Daukanto Didžiojo lenkų-lietuvių kalbos žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba. — Lietuvių atgimimo istorijos studijos. V., 1993. T. 4. P. 135—216.
T r a u t m a n n R. Baltisch-slavisches Wörterbuch. Göttingen, 1923.
T r a u t m a n n R. Die altpreußische Personennamen. Göttingen, 1925.
T u t t l e E.F. Studies in the derivational Suffix *āculum*: Its Latin origin and its Romance development. Tübingen, 1975.
V a i l l a n t A. Grammaire comparée des langues slaves. P., 1974. T. 4.
V a n a g a s A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. V., 1970.
V i d u g i r i s A. Zietelos tarmės daiktavardis. — LKK, 1969. T. 11. P. 147—182.
V o n d r á k W. Vergleichende slavische Grammatik. Göttingen, 1924. Bd. 1.
W a c k e r n a g e l J., D e b r u n n e r. Altindische Grammatik. Göttingen, 1954. Bd. 2. T. 2.
Z i n k e v i č i u s Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966.
Z i n k e v i č i u s Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1980. T. 1.
Б о ш к о в и ч Р. Основы сравнительной грамматики славянских языков. М., 1984.
И в а н о в Вяч. Вс. Тохарская параллель к славянским уменьшительным формам. — IV международный съезд славистов. Славянская филология. М., 1958. Т. 2. С. 58—63.
И в а н о в Вяч. Вс. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы. М., 1965.
И л л и ч - С в и т ы ч В. М. Опыт сравнения ностратических языков, М., 1971.
М а р т ы н о в В.В. Праславянская и балто-славянская деривация. Минск, 1973.
О т р е м б с к и й Я. (Рец.) Stang Ch. S. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen. — **Вопросы языкознания, 1968. № 1. С. 135—140.**
Т р у б а ч е в О.Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. М., 1959.

THE DEVELOPMENT OF DIMINUTIVES IN LITHUANIAN

Summary

The following chronological strata of diminutives in Lithuanian have been established in the present paper:

1. The oldest derivatives are those with the Proto-Indo-European determinative *-*k*- which formed a basis for several Baltic suffixes: *-*i-ko*- (cf. Lith. dial. *puodìkas* "small cup", OPruss. *malnijkix* (Kindlein) III 113_6, Latv. *ganiķis* "small sheperd"), *-*īko*- (cf. Lith. *brolýkas* "brother", OPruss. *bratīkai* (Brůder) III 89_5, Latv. *mātīca* "mothet-in-law"), *-*u-ko*- (cf. Lith. *ož(i)ùkas* "little goat"), OPruss. *wosux* (Bok) E 675; Lith. *šun(i)ùkas*, Latv. *suņuks* "little dog"), *-*ā-ko*- (cf. Lith. *berniõkas*,

Latv. *bernāks* "lad"), *-*ē-ko-* (cf. Lith. *bernẽkas*, Latv. *bērņēks* "lad"), *-*o-ko-/-e-ko-* (Lith. *kalvaka* "hill", *bernèk-šis* "simple lad", Latv. *berņaks* "child").

2. In different Indo-European dialects during the oldest periods of their development diminutives were derived by means of the determinatives *-*l-* (cf. Lith. *paršẽlis*, OHG *farheli*, Lat. *porculus* "small pig") *-*g-/-g'-* (cf. Lith. *mergùžė* "lass", OPruss. *merguß* (Mayth) GrG 88, Latv. *pirtuža* "small bathhouse" and ME *hillock* "hill", Gk. λαῖγξ "small stone"), *-*s-* (cf. Lith. *vagìšas* "pilferer" and Skr. *hariśa-* "yellowish", Alb. *vogl'š* "very tiny") and the adjective suffix *-*īno-* (cf. Lith. *bernýnas* "young child" and Kymr. *colwyn* "cub", OHG *geizīn* "young goat", Gk. κοραχῖνος "young raven").

3. The following affixes were used to form diminutives in Proto-Baltic: the determinative *-*t-* (cf. Lith. *nagùtis* "small nail" and OPruss *nagutis* (Nagel) E 117, Slav. **nagъtь* "nail", Lith. *ragùtės*, Latv. *ragutas* "sledge"), the adjective suffix *-*ino-* (cf. Lith. *vaikìnas* "teenager", Latv. dial. *darzinc* "small garden") and the suffix *-*ītio-* (< *-*īto-* + *-*io-*) from nomina attributiva (cf. Lith. *brolýtis*, Latv. *brālītis* "little brother" and Lith. *eglỹtis* "cloth woven in the herring-bone pattern", Latv. *lēnītis* "warm southern wind"). In Lithuanian and Latvian the diminutives are derived with suffixes *-*ēno-* (< *-*ēn-* + *-*o-*, cf. Lith. dial. *gyvatẽnas* "snake's child", Latv. *kaķēns* "young cat" and Lith. *brolẽnas/brólėnas*, Latv. *brālēns*, Slav. **bratrěnъ* "brother's son"), *-inio-* (< *-ino-* + *-*io-*, cf. Lith. dial. *mergelinė* "girl", Latv. *zvaigzniņa* "little star" and Lith. dial. *aūštrinis* "noth-eastern wind", Latv. *austrinis* "eastern wind"), *-*ātio-* (< *-āto-* + *-*io-*, cf. Lith. *mergiõtė* "girl", Latv. *kučāte* "bith" and Lith. *ąsõtis* "jug") which also came from nomina attributiva and with Slavic suffixes *-ka* (cf. Lith. *kumélka* "badmare", Latv. *činka* "small hummock"), *-uška* (cf, Lith. *dainuškà* "simple song, ditty", Latv. *sunuška* "little dog").

4. The suffixes *-aitis* (cf. *jaunikáitis* "young man" and *giminaitis* "relative"), *-eitė* (cf. *tarneitė* "maidservant" and *prašaleĩtis* "stranger"), *-ėtis* (cf. *vaikėtis* "urchin" and *eglẽtis* "home made of cloth, woven in herring-bone pattern"), *-uolis* (cf. *bernuõlis* "boy" and *jaunuõlis* "young man"), *-is* (*beřnis* "boy" and *bėris* "bay") from nomina attributiva, *-yklė* (cf. *bobỹklė* "plain old woman"), *-uklis* (cf. *beržùklis* "weak birch") from nomina instrumenti and Slavic suffixes based mostly on *-*iko-* (cf. *-ica, -ička, -aička, -učka*: *mergicà, mergičkà, mergaĩčka, mergučkà* "girl" a.o.) were used to form the diminutives in Lithuanian. Derivatives with the suffixes *-elis, -ukas* became very productive in Lithuanian.